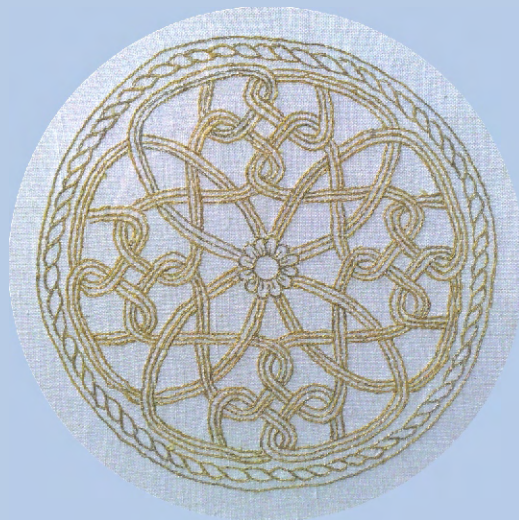

ПУТЕВИ ТРАЈАЊА ЉИЉАНЕ КОКОВИЋ

„...Ако постоји машта, инвентивност, стрпљење и упорност која одликује истраживаче може се створити нешто ново и оригинално...” објављено је тачно пре осам година у часопису „Савиндан” бр. 11, у тексту под насловом „Лепота стварања” Текст је говорио о необичном хобију Љиљане Коковић, тада економисткиње из Пријепоља, која разиграну лепоту орнаменталних преплета резаних у каменим зидовима средњовековних манастира ситним плетивезом преноси на ланено платно.

Било је то прво презентовање њеног рада у јавности. Њена упорност која одликује истраживаче, пронашла је потврду у оригиналности. Осам година касније, 23. октобра прошле године у организацији Етнографског музеја из Београда у Манаковој кући отворена је изложба радова Љиљане Коковић. Њен вез, обогаћен илуминацијама бројних четворојеванђеља, октоиха, зборника и других богослужбених књига изазвао је дужну пажњу посетиоца изложбе и још једном потврдио непролазну вредност српске средњовековне уметности.

М. М.

ЛУЧА СА ИСТОКА

У оквиру светосавских свечаности Милешевског културног клуба „Свети Сава” у понедељак, 26. јануара у галеријском простору Музеја У Пријепољу биће отворена изложба слика и графика Веселина Нишавића Веша, уметника из Новог Пазара.

М. М.

Веселин Нишавић Вешо,
Пейрова црква
уље на платну

Пријепоље,
мост у Шарампову
с краја 19. века.
Из колекције
старих дописница
Момира Марјановића
из Београда

Издаје
Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА”
Пријепоље

e-mail: zomalesic@nadlanu.com
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малеших

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малеших,
главна и одговорна уредница,
Милован Митровић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Раде Прелић,
Зоран Павловић
Драган Боснић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:
Милутин Марјановић

ШТАМПА:
Графичар, Ужице
Ратарска 86
тел: 031/515-500

Ж. рачун Клуба 180-5121210009326-72

У ОВОМ БРОЈУ

Актуелно

Дарко Танасковић
ПРАВОСЛАВЉЕ И ИСЛАМ У ДИЈАЛОГУ

Митрополит Јеротеј Влахос
БОГОСЛОВЉЕ ЛИТУРГИЈСКЕ ОБНОВЕ

Петар Влаховић
ПОЧЕЦИ РАЧУНАЊА НОВЕ ГОДИНЕ

Истраживања

Драгиша Милосављевић
ЕПСКА ПАРАДИГМА МИЛЕШЕВСКЕ ОБНОВЕ

Луција Јелушић Ђурашковић
МАНАСТИР ГРАДИШТЕ

Боса Росић
ЦРКВА ЈАЊА У ВЛАХУ СТАРОМЕ

Радмила Павићевић Поповић
МОЛИТВА ЗА ПОЉА

Емилијан Протић
МАНАСТИРСКА ЗВОНА У ПРИДВОРИЦИ

Саво Дерикоњић
СРЕДЊОВЕКОВНА НЕКРОПОЛА У ПОБРЕЖЈУ

Славољуб Пушица
АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЦРКВЕ УРОШЕВИЦЕ

Зорица Златић Ивковић
СТАРОВЛАШКА ПОРОДИЧНА ЗАДРУГА

Салих Селимовић
КЛАДНИЧКИ ТАРИЋИ

Милан Филиповић
СЕЉО СА ТРИ КАПИЈЕ

Ратомир Цвијетић
ХЛЕБ

Светлана Ћалдовић
ЗАБОРАВЉЕНА ЈЕЛА

Путопис

Љубомир Шуљагић
СУСРЕТ СА СРПСКОМ ИСТОРИЈОМ

Људи и догађаји

Наши у свету: Драган Деспотовић
УМЕТНИК КОЈИ У ТИШИНИ ТРАЖИ СВОЈ ПУТ

Ивана Крповић
БУДИ ТО ШТО СИ ТУ ГДЕ ЈЕСИ

Зоран Шапоњић
МИШЧИЋ - РОДНО СЕЛО СВЕТОГ САВЕ

Славољуб Вasoјевић
ОТМИЦА

Петко Гујаничић
ЧОЈСТВО ЈОКСИМОВИЋА

ПРАВОСЛАВЉЕ И ИСЛАМ У ДИЈАЛОГУ

Било је неке посебне симболике у околностима које су пратиле Семинар за младе православне и муслиманске верске лидере, одржан у Атини од 11. до 13. децембра у оквиру Међурелигијске иницијативе партнерског оспособљавања за дијалог између ислама и хришћанства. Рад скупа одвијао се у једном од најпрестижнијих атинских хотела, „Велика Британија”, смештеном у најужем центру града, на тргу Синтагма, преко пута Парламента. Док су учесници семинара посвећено и живо, али крајње конструктивно и толерантно, у отменој хотелској сали расправљали о разним аспектима међурелигијског дијалога, на улицама, у непосредној близини, повремено се водио прави рат демонстраната и полиције. Разбијена стакла на покретним улазима вратима хотела замењивана су шперплочама, а расхладни уређаји су повремено заустављани, како у њих не би продро сузавац...

Управо тако се и у свету покушаји успостављања и унапређивања међурелигијског дијалога тешко пробдијају кроз обруч историјски наталоженог неповерења, тврдокорних предубеђења и отвореног сукобљавања, при чему је религија често инструментализована и злоупотребљена, зарад остваривања неких других, овоземаљских циљева. „Судар цивилизација”, коме неки као да упорно теже, људско је, а не божанско дело, иако су велике цивилизације исходишно утемељене на различитим религијским основама и њима далекосежно културно обележене. Охрабрујуће је, међутим, да се упркос свим тешкоћама и препрекама, а можда баш и захваљујући све раширенијој свести о погубности предаје и одустајања пред њима, у последње време с више страна јављају нове, свеже иницијативе и дају подстицаји одлучнијем покретању, како екуменског, унутархришћанског, тако и међурелигијског, првенствено хришћанско-муслиманског дијалога, из стања привременог застоја и замрлости. Атински семинар спада у ред тих нових, обећавајућих корака, особито стога што се њиме конкретизује свакако исправно уверење да напретка у међурелигијској сарадњи неће бити, ако се у њу на прави начин и адекватно оспособљени не укључе и не понесу је млади свештеници и верски службеници.

Семинар су заједнички организовали Васељенска патријаршија, односно Канцеларија за везу Православне цркве при ЕУ у Бриселу, с хришћанске, и Светско удружење исламског позива, познатије као „Al-Da'va”, с исламске стране. Као циљ иницијативе у чијем склопу је уприличено ово окупљање постављено је „стварање заједничких

могућности за школовање младих имама, свештених лица, теолога и студената из муслиманских и хришћанских православних заједница из Европе, Централне Азије, Северне Америке и с Блиског истока”. Услед неизвесности у погледу развоја догађаја у грчкој престоници, коју су потресали немири, одзив је био нешто слабији од очекиваног, али се ипак окупило педесетак учесника, већином с Блиског истока, из Грчке, као и више представника муслиманских заједница из западноевропских земаља. Било је представљено свега неколико помесних православних цркава, међу којима и СПЦ, док су, на жалост, представници исламских заједница с простора бивше Југославије овога пута изостали. Рад семинара одвијао се кроз неколико пленарних седница и тзв. „радионица”, тако да је била заступљена и теоријска, доктринарна, и практична димензија међурелигијског дијалога. Учешће четворочлане делегације СПЦ, у којој једино потписник ових редова није припадао млађој генерацији, привукло је наглашено занимање присутних, јер је њен наступ био добро осмишљен и конзистентан, а презентација активности Међурелигијског вијећа БИХ на плану организовања међурелигијског дијалога, коју је саопштила госпођа Оливера Јовановић, теолог и секретар Вијећа, била је веома позитивно примљена и истакнута као пример за углед.

Састав учесника семинара у знатној мери је одредио природу покренутих питања и тематска тежишта расправа које су током њега вођене, у отвореној и срдачној атмосфери. Доминирали су хришћанско-муслимански односи на Блиском истоку, проблематика израелско-палестинског сукоба, као главног генератора међурелигијског неповерења, хладноће у општењу, па и нескривене мржње, а на занимљив начин се говорило и о специфичном, нимало једноставном положају муслиманских заједница у Европи, чији су представници испољили приметну жељу да се равноправно укључе у све видове међурелигијског дијалога. Иако је, поготово у вези са старим, хроничним блискоисточним темама поновљено много познатих ствари и стереотипних, апологетских аргумената, уз неизбежне разлике у погледима између хришћанске и муслиманске стране, али и симптоматичну блискост критичких оцена израелске политике, било је очигледно да све учеснике обједињују добра воља и свест о нужности успостављања вишег степена међусобног поверења, узајамног познавања и сарадње у свему у чему је она животну могућа и обострано корисна. Могло се запазити и да се Семинар од-

вија у тренутку који обележавају настојања да се прилично формализованом и елитистичком, „академском” хришћанско-муслиманском дијалогу, који се већ одавно јалово врти у круг, преосмишљавањем саме његове логике, удахне нова енергија. Није, свакако, без значаја, нити је у православним црквама остала незапажена, чињеница да је само нешто више од месец дана пре атинског скупа, у Ватикану, после дужих припрема, а на основу личних инструкција папе Бенедикта XVI, одржано прво заседање Католичко-муслиманског форума, новоформираног паритетног дијалошког тела заснованог на измењеној концепцији међурелигијског дијалога. Папа, који је септембра 2006. године неколиким уводним реченицама свог предавања у Регенсбургу, о односу између вере и разума, изазвао гнев муслиманског света, у међувремену је спровео у дело своју замисао о премештању тежишта дијалога с муслиманима с теолошког на културни, етички и животни терен. Бенедикт XVI је недавно, у писму италијанском филозофу и политичару Марчелу Пери, поводом његове нове књиге *Zašto moramo reћи da смо хришћани*, изричито утврдио да „међурелигијски дијалог у стриктном смислу речи није могућ”, али да се треба залагати за међукултурни дијалог којим се понире у дубину културних последица темељног религијског избора.

Да идеја о неопходности мењања природе досадашњег, теолошки усредсређеног и ритуалистички непродуктивног међурелигијског дијалога није страна ни размишљањима у православним и муслиманским богословским и свештеничким круговима, показале су већ поздравне беседе и поруке, као и прва излагања учесника на атинском Семинару. У изразитом сазвучју у том смислу биле су поздравне речи митрополита Француске Емануила, као представника Васељенске патријаршије, и др Ибрахима Алија Рабуа, секретара Канцеларије за конференције, међународне организације и хуманитарну помоћ Удружења „Al-Da'va”. Митрополит Емануил је јасно формулисао препоруку да дијалог никако не би требало да се ограничава на теолошка питања, већ да се више окрене културним и животним садржајима, ради бољег узајамног разумевања и зближавања. Чак се чешће користио речју „зближавање” него дијалог. У поруци васељенског патријарха Вартоломеја I поновљено се инсистирало на „јединству људског рода”, као на основној претпоставци међурелигијског дијалога, уз истицање да свест људске личности, сагледане у оквиру општељудске породице, превазилази друштвени концепт *џраћанина* или *џојегинца*, јер је ду-

боко укорееена у појам људске личности (персоне), утемељене на божанском принципу да су све личности створене на слику и прилику Божију. Кључни појам православља у антрополошком и друштвеном хоризонту јесте човек као личност, а не као индивидуа, што отвара шири простор за међурелигијски дијалог. У истом духу, др Ибрахим Рабу је нагласио да бисмо морали бити кадри да заједнички уобличимо систем вредности о којима бисмо се сви могли сложити. Изнео је и тезу да је, бар кад је о Блиском истоку реч, ислам објективно формативна компонента за хришћанску, а хришћанство за исламску културу. Ради постизања истинског напретка, по његовом, а и по мишљењу већег броја учесника, било би пожељно да се дијалог с елита пренесе на народ и престане да буде сам себи сврха. Није ли, уосталом, мудри и искусни архиепископ Анастасије (Јанулатос) још 1986. године упозорио да на стање хришћанско-муслиманског дијалога не треба гледати са сувише заноса, јер би, уместо да се говори о дијалогу хришћанства, или бар хришћана, с исламом, правилније било рећи „да говоримо о дијалогу неких хришћана са неколицином муслимана” (*Глобализам и православље*, Београд, 2002, 130). Подсетивши, у свом поздравном писму, на три главне смернице бриселске декларације „Божији мир у свету” (2001), јордански принц Хасан је изнео став да фактор дестабилизације и дезинтеграције никако не може бити обнова истинске религиозности, већ тотални распад система вредности и моралних норми које свој исходиште имају у вери. Не треба, стога, тежити само дијалогу између наших култура, већ и унутаркултурном дијалогу, пошто је провалија између верујућег и неверујућег муслимана или хришћанина неретко дубља и теже премостива од оне која раздваја верујуће муслимане и хришћане. Управо зато, сматра он, међувернички дијалог кључан је за препознавање универзалних вредности које могу само да спајају, а никако да деле људе.

На основу саопштених размишљања и општег тона дискусије, стожерно питање на које одговарајућом методологијом и садржајном примереношћу дијалога треба одговорити, могло би се сажети на следећи начин: **Како, остајући различити, да психолошки превазиђемо разлике које нас деле?** Дакле, превазићи, а не отклонити, преобрегнути или „гурнути под тепих”. Управо с обзиром на несводљиве и непремостиве разлике инхерентне двома универзалним религијама, чији следбеници, као људи, желе да успоставе веће разумевање и присније односе у животу, неки знатнији помаци у теолошком дијалогу и нису могући, што је, како изгледа, сада схваћено.

Хисарџик, Милешевац

Током рада Семинара покренута је и осетљива тема изостајућег хришћанско-муслиманског реципроцитета у погледу гарантовања и обезбеђивања верских слобода и права, као једне од претпоставки дијалога. По општој оцени, муслимани који су мањина у хришћанским срединама, углавном на Западу, уживају неупоредиво виши степен верских слобода него хришћанске мањине у муслиманским срединама и државама. До пре неколико година, у Европи и Америци сматрало се „политички некоректним” инсистирати на овом драматичном раскораку, што је оцењивано као ретроградна исламофобија. Поготово се поправљање положаја хришћана у исламским земљама није смело помињати као предуслов за равноправни међурелигијски дијалог. С друге стране, муслимани настањени у Европи захтевали су, каткад вехементно, да им верска права буду загарантована у складу с демократским стандардима земаља у које су се уселили и чији су држављани постали.

У њиховом резонувању има соли, али оно иритира претежно хришћанско јавно мњење. Чак и кад би, евентуално, за муслиманске учеснике међурелигијског дијалога принцип неограничене верске слободe, укључујући и право на избор вере, лично био прихватљив, то ни у чему не би утицало на побољшавање независног положаја хришћана у већини земаља исламског света. Муслимани на Западу једноставно одбијају да прихвате одговорност за непоштовање верске слободe немуслимана у земљама из којих су се давно или скоро иселили, сматрајући да није оправдано да они због тога буду дискриминисани на својим новим адресама.

Од пре извесног времена, а нарочито од 2006, на Западу, а понајвише у католичким срединама, почело се јавно инсистирати на реципроцитету у слободама и правима, као на *conditio sine qua non* равноправног и потенцијално плодносног хришћанско-муслиманског дијалога. У томе су посебно гласне неке

политичке партије десне оријентације, а и више прелата Католичке цркве, међу којима и неколико кардинала, изјаснило се за потребу уважавања овог донедавно потискиваног критеријума. О томе је на ванредном концисторијуму, марта 2006, постигнут и свекатолички консензус. Најзад је и уздржани, али одлучни папа Бендикт XVI у одговарајућем контексту, тј приликом примања акредитивних писмама амбасадора једне муслиманске земље, поменуо значај искреног реципроцитета. Кад се принцип реципроцитета покушао ставити на дневни ред, реакције муслимана биле су бурне, па је с хришћанске стране дошло до (уобичајеног) ублажавања става, како би се међурелигијски дијалог ипак некако одржао. Тако је, рецимо, октобра 2008. године, на седници Заједничког комитета за односе с муслиманима у Европи (Бискупских конференција Европе и КЕК), одржаној у Белгији, уместо реципроцитета уведен појам „партнерства између хришћана и муслимана у Европи”, а ради унапређивања стања верских слобода, као фундаменталних и неотуђивих. Заузврат, залагање за остваривање хришћанских права у муслиманским земљама више би се пренело у политичко-дипломатску сферу билатералних и мултилатералних односа с владама тих држава, које, објективно, једине и располажу инструментима да, ако желе, утичу на побољшавање положаја верских мањина. Чак је и председник Папског савета за међурелигијски дијалог, у овом погледу веома одређени кардинал Жан-Луј Торан нашао за сходно да изађе у јавност с објашњењем да успостављање реципроцитета у домену верских слобода није предуслов за ступање у дијалог, по систему *do ut des*, а да још мање може бити речи о помишљању на некакве мере реторзије. Ни једно ни друго не би било јеванђељски. Многи хришћани оваквим новим попуштањем, односно релативизовањем дијалошке релевантности начела реципроцитета, никако нису задовољни, што се могло осетити и на атинском семинару. Саопштен је, поред осталог, и податак из једног скорашњег озбиљног истраживања јавног мњења, заснованог на слици коју западни медији стварају о исламу и о муслиманима, а према коме је та представа у 85% случајева претежно негативна. Ово је посебно забрињавајуће, и то за саму Европу, ако се узме у обзир да хришћанство више није, како је то било до XIX века, „религија белог човека” и да 2/3 светских хришћана не живи на Западу.

С друге стране, пак, представници православних заједница с Блиског истока указали су на своју муку. Муслимани, нарочито они радикалнији, доживљавају их као део Запада, па им се свете због Бушове политике на Блиском и Средњем истоку, иако су њихови хришћански преци ту обитавали још

много пре настанка ислама. Између себе и усељеничких муслиманских заједница на Западу одбијају да успоставе било какву аналогију, јер се не сматрају мањином, већ старинцима и интегралним делом арапске већине. Без обзира на то што у овој аргументацији има историјске логике, јача је, на жалост, животна логика која неумољиво произлази из актуалне демографске слике и динамике, а оне старе хришћанске заједнице на Блиском истоку не само да одређују и закивају као мањине, већ им чак прете и потпуним нестајањем.

Нема сумње да ће проблематици реципроцитета, како у склопу међурелигијског дијалога тако и шире, током наредних година бити посвећивана велика пажња. Јер, односи у којима не важи или се не поштује разумни реципроцитет најчешће су одраз изостајања правичности и равноправности, што онда води примењивању двоструких стандарда и произвољности, најчешће заснованом на праву јачег, а то све заједно твори предворје потонућа света у зачарани круг незадовољстава, незаустављивих сукоба и у хаос.

Одређена, мада не и довољна пажња на Семинару посвећена је и теми адекватног образовања учесника у међурелигијском дијалогу, и то како оног богословског, тако у пуној мери и грађанског, које је у надлежности државе. Овај сегмент проблематике није релевантан само за Блиски исток и Запад, већ и за простор бивше Југославије. Припадници трију овдашњих верских заједница/ народа (православни Срби, католички Хрвати и муслимански Бошњаци), поготово после трауматичног искуства грађанског рата, који је садржавао и верску компоненту, своју колективну и индивидуалну свест заснивају на трима оштро супротстављеним „истинама” о минулим догађајима, па и о ранијој историји. Штавише, те три непомирљиве „истине” окосице су школских програма и тако се стално обнављају и учвршћују, детерминишући код младих три различита виђења себе и других, при чему су они други искључиви кривци за све лоше што нам се догодило. Како је, при таквој ситуацији, могуће очекивати успех међурелигијског, а и било каквог дијалога? Треба ли, ради тога, заједнички састављати „бесконфликтне” убедливе историје, из којих би било избачено све оно што је у прошлости раздвајало и супротстављало јужнословенске и остале балканске народе, како препоручују неки инострани душебрижници и њихови домаћи „мондијалистички” гласноговорници? Нипошто, јер то би било кривотворење историје, за које нам ни преци, а ни потомци сигурно не би дали мандат. Историју треба препустити историчарима, с надом да ће њихови приступи постепено ипак постајати објективнији и конвергентнији, мада у том погледу претерани оптимизам крат-

корочно, па ни средњорочно није препоручљив. За садашњост, а поготово за будућност, суштински важно би било схватити да, без обзира на оптерећања из прошлости, чак и оне најближе, која на Балкану недовршено траје, историја не сме бити пресудни критеријум за будућност и срећу овдашњих народа, а самим тим ни хришћана и муслимана. Морало би се, коренилит менталним и душевним преокретом, одлучити да она то не сме бити. А слободу за такав вољни чин верницима не само да остављају, већ га и налажу обе велике монотеистичке религије. Оне су у томе много позданије и одређеније од сваке политике, по дефиницији подложне променљивим коњунктурама. Зато одговорност међурелигијског дијалога и јесте огромна, што је и на атинском семинару и с православне и с муслиманске стране у више наврата истакнуто.

Пошто се последњих година чак и код озбиљних аутора среће термин „балканизација Блиског истока”, с нестрпљењем очекујемо следећи семинар за младе православне и муслиманске свештенике, верске службенике и теологе. Ваља се надати да ће на њему бити приступљено нешто више Балкана, и то како православног тако и муслиманског. Не треба, наиме, никада губити из вида да вишевековни саживот хришћана и муслимана на овим просторима, без обзира на све противречности, латентну и отворену конфликтност и сложену историјску хипотеку, представља јединствено европско искуство оствареног међурелигијског дијалога, каквом се на тзв. демократском Западу тек сада мучно уче. Уместо што упорно настоји да посвађаним балканским хришћанима и муслиманима наметну некакав свој модел мултикултуралности, какав у Европи, заправо, и не постоји, западњаци би добро учинили да мало боље проуче унутрашњу логику тих „свађа”, у којима је, ако се неко са стране исувше грубо, а незналачки не умеша, један од залага динамичне, жилаве трансисторијске линије опстанка измешаних балканских друштава, светосавски речено – судбински предодређених да буду „Исток на Западу и Запад на Истоку”. И да закључимо далекосежним судом архиепископа Анастасија, да „православни, због дугог саживота – назвали бисмо га ‘дијалогом живота’ - са муслиманским светом, пружају нешто веома значајно равнотежи савременог хришћанско-исламског дијалога: сведочење о Страдању и цени прогона, нешто што покрива мноштво грешака Запада” (*Глобализам и православље*, 134). Изгледа да се то полако почиње схватати, не само на Истоку, ваћ и на Западу, тако да суочавање с исламом све више постаје и јак подстицај екуменском дијалогу међу браћом у Христу.

Дарко Танасковић

БОГОСЛОВЉЕ ЛИТУРГИЈСКЕ ОБНОВЕ

У нашим црквеним круговима се данас често говори о тзв. литургијској обнови, која се схвата као покрет за поновно увођење древног богослужбеног типика и древног литургијског Предања. Упркос томе што су, у новије време, били предузимани многи покушаји литургијске обнове, они нису успевали да се одрже, што је последица чињенице да су предузимани само ради промене спољашње праксе, а да је, притом, у суштинском смислу, богословље Цркве било пренебрегавано. Међутим, ако се, при покушају литургијске обнове, не поима сама еклисиологија богослужења, као ни богословље којим се храни богослужбени живот, и ако се, уз то, не поимају подвижничке и исихастичке димензије сваке такве промене, онда таква обнова не може да успе.

На пример, говори се о повратку древној црквеној пракси честог причешћивања. Но, ако не будемо размотрили разлоге због којих су Хришћани почели ретко да се причешћују, односно ако будемо пренебрегли подвижничку димензију причешћивања, онда ће та конкретна обнова, ако и када буде предузета, бити спровођена као механичка акција и механичка обнова, управо због тога што се причешћивање Светим Даровима не збива без одређених предуслова.

У Папској цркви, после Другог ватиканског концила, покушали су да спроведу такву литургијску реформу, односно да поједноставе свој литургијски живот. Но, будући да се у овом покушају Папска црква одвојила од догмата, литургијске промене на крају нису донеле ништа верноме народу.

Упркос добрим намерама оних који се боре за литургијску реформу, има извесних ствари у погледу самог покрета литургијске реформе и начина његовог спровођења, које стоје у вези са спољашњим и практичким изменама (Литургије), а којима не можемо бити задовољни. Управо је због тога неопходно да у кратку размотримо богословље такозване литургијске обнове.

У ономе што следи, испитаћемо ову тему у светлу богословља Цркве и изнети нека размишљања које, заправо, показују каква би требало да буде истинска литургијска обнова, јер обнова која је рђавога квалитета не само да неће успети, већ ће да произведе и духовну штету.

Реформа спољашње богослужбене праксе без унутарње обнове Хришћана је јалова

Мора да постоји усредсређени и озбиљни напор такозваних литургијских реформатора да се обнови сам хришћански народ (Цркве), и да самим Хришћанима заиста буду потребне измене спољашњих практичких правила, а не

да те измене буду тек нека заповест одозго, нити, пак, последица адекватнијег културолошког прилагођавања. И, заиста, данашњи реформатори у Православној Цркви не говоре о литургијској обнови као о обнови народа (Цркве), што подразумева покајање, преумљење и заједничење са Богом. По поимању Цркве, суштински је важно најпре појмити шта јесте Црква, ко јесу њени истински удови (чланови) и како онемоћали уд (члан) може изнова да постане дејствени уд (члан) Цркве.

На Светој Гори, где се подвизавају монаси, сваки монах на свој начин и по мери својих снага, живећи у матици целога исихастичкога Предања, нема потребе ни за каквом литургијском реформом. Иако могу да постоје извесне незнатне измене у вршењу служби и тропара, ипак, не постоје никакви обрасци нити ступњеви измена којима би требало да теже парохijske цркве. То је због тога што се на Светој Гори предност даје унутарњој обнови, при којој духовно препорођени човек, обновљени Хришћанин јесте онај који чини новима иста богослужења, односно - не постоји потреба да се мењају богослужења да би се, наводно, избегла рутина и презасићеност. На Светој Гори монаси живе богослужења у перспективи своје сопствене промене, тако да се богослужења, сваки пут изнова, јављају за њих као нова.

Повратак древним богослужбеним праксама немогућ је без поимања разлога због којих су их Свети Оци изменили

Мора се озбиљно размотрити зашто су многе литургијске праксе ишчезле током времена и зашто је Црква, преко својих пастира, неке праксе одбацила, а неке прихватила. На пример, Црква је увела кашичицу за причешћивање верних Светим Причешћем. За ово постоји одређени разлог који морамо да узмемо у обзир. Даље, зашто је Црква раздвојила Свету Тајну Брака од Свете Евхаристије? И за ово постоји озбиљан разлог који се мора појмити. Није могуће вратити се древним богослужбеним праксама, а да се, истовремено, не размотре разлози који су подстакли Свете Оце да начине такве промене. А ово није задатак само богословске науке, већ, пре свега, богословља схваћеног у отачком смислу.

У покушајима повратка једноставности ранохришћанске Литургије, не сме се превиђати историјски развој и богатство Литургије

У нашим покушајима да спроведемо литургијску реформу морамо бити објективни да бисмо могли да појмимо у целини дух једноставности који садржи Света Литургија. Ово говоримо из

перспективе да литургијску реформу обично схватамо као нешто што нема (непосредне) везе са нашим личним животом. Другим речима, литургијска обнова се своди селективне модификације Литургије. Они који се залажу за повратак једноставности древне Литургије, превиђају богатство каснијег богослужења које је сама Црква, кроз Свете Оце, развила, и такви (реформатори) свде литургијску обнову искључиво на спољашњу форму.

Уопште се не може тек тако изменити литургијска пракса коју је сама Црква установила. Не може се скраћивати и, тиме, чинити угоднијом Божанска Литургија, и не могу се, при том, превиђати сви остали елементи који су Литургији током времена били придодати, као што су свештеничке одежде, различите свештенорадње... Не може се, такође, заборавити ни начин црквене управе, макар он био и преузет из неког каснијег предања које није (непосредно) апостолско. Пре извеснога времена, било је и оних који су тражили да се снизи иконостас у црквама, као и оних који се залажу да се уведе гласно читање (свештенослужитељских) молитава, без разумевања разлога због којих је Црква увела тајно читање извесних молитава, и, такође, без икаквог поимања разлога због којих су и неке друге праксе биле укључене у Божанску Литургију.

Ма какве се измене Литургије буду спроводиле, ако не будемо научили да се преображавамо духом Божанске Литургије, нећемо имати никакве духовне користи

У многим случајевима све ове модернизације Литургије стоје у вези са искључиво спољашњим поимањем онога што се изговара или шта се чини на Литургији. ...Морамо да нагласимо да овде суштина није у спољашњем, разумском поимању богослужења, већ, пре свега, у погужавању у само срце Литургије. Из предањске перспективе гледано, човек се не састоји искључиво од интелекта, нити, пак, интелект представља средиште његовога битовања. Постоје и друге моћи које карактеришу и употпуњују човека као личност, као што су умна (ноетичка) способност, слобода, љубав...

Према томе, пуко логичко поимање богослужења није довољно. Неопходно је да духовно узрастамо у учествовању у Божанској Литургији. А добро је познато да дух богослужења јесте - жртва, жртвоприношење и вољно самоумањење (кеносис). Служећи Божанску Литургију, ми се укључујемо у кеносис, у вољно самоумањење Господа Који се смирио до Жртве на Крсту и до силаска у ад. Тако ова жртвена љубав Христова постаје прототип сваке истинске љубави која, по својој природи, јесте само-

умањење, распеће, жртва и жртвоприношење.

У самом срцу Божанске Литургије изговарају се речи Христове: „Узмите, једите, ово је Тело Моје... пијте од ње, јер ово је Крв Моја...”. За Хришћанина који редовно учествује у Литургији искуство Божанске Литургије и учествовања у свхаристичком Жртвоприношењу јесте у томе да научи да жртвоприноси своје тело и своју крв, да би други могли да живе, по примеру Христовом. Такође, у Божанској Литургији чујемо и ове речи: „Твоје од Твојих Теби приносећи због свега и за све”. То је приношење које јесте учествовање у самом духу (онтологији) Божанске Литургије.

Повратак древним литургијским формама, без одговарајућег повратка пастирској пракси Светих Отаца није литургијска реформа, већ напредујуће посветовњачење

Надамо се да они који се залажу за литургијску реформу имају на уму неопходност сједињавања, са једне стране, пунијег учествовања и приопштавања верних Хришћана ономе што се стварно збива током Литургије, и, са друге, учествовања у духу богослужења и опитног поимања литургијских знамења и симбола.

Не своди се, дакле, све само на спољашње манипулисање елементима Литургије, то није једносмерна улица. У исто време, морају да се улажу напори за исцелјивање моћи и енергија душе. Јер, основна препрека за (пуније) учешће у Литургији није типик нити језик, нити Символ вере, нити било шта томе слично, већ, пре свега, наше страсти као противприродно дејствујуће енергије душе. Из овога следи да сваки покушај повратка древним (литургијским) праксама мора да се усклади са трудом нашег опитног учествовања у Светим Тајнама.

Као што знамо из отачких списа, Хришћани на различит начин учествују у Светим Тајнама у складу са различитим ступњевима њиховог покајања. На пример, Св. Василије Велики у својим канонима разликује пет ступњева Хришћана који се кају: плачуће, слушајуће, кајуће, стојеће (у цркви) и причаснике Светим Даровима. Свака измена у пракси и повратак древним (литургијским) формама, без одговарајућег повратка пастирској пракси какву Свети Оци описују, није литургијска реформа, већ пре једно напредујуће посветовњачење, будући да се спроводи у рационалистичко-просветитељском духу.

Подвижнички живот је неопходни предуслов свакога учествовања у Божанској Литургији

Постаје јасно да је подвижнички живот неопходни предуслов свакога учествовања у Божанској Литургији. И када год говоримо о подвижничком животу, увек имамо у виду човеков труд да спро-

води у дело заповести Христове и да задобија црквени ум, да преображава своју самољубиву љубав у љубав несечичну, и да се од самољубља уздиже до љубави према Богу и љубави према ближњима.

Богослужбени живот без овог подвижничког живота постаје само једна религијска функција која не преображава личност човекову. И управо из тог разлога ми не можемо да литургијску обнову одвајамо од подвижничког, ниптичког (стражитељског) и исихастичког живота.

Карактеристично је то да је Св. Василије Велики (који је био монах и који је саставио подвижничка правила и одредио начин монашког живота) спроводио литургијске промене у које је укључио свеколико богословље којим је

Патријарх Павле и владика канадски Георгије

живео. Када читамо молитве које је он саставио за Свету Литургију која носи његово име, схватамо да их је писао Богом просветљени Отац Цркве. И Св. Григорије Палама, који је разрадио свеколико исихастичко богословље, био је, такође, писац литургијских молитава. Он је богословствовао о Литургији и Светим Тајнама, он је присно сјединио Свете Тајне Цркве са молитвом срца, како то видимо у Предању Цркве. Исто срећемо и код Св. Никодима Светогорца.

Он говори о честом причешћивању, али истовремено он је опитник и представник свеколиког филокалијског Предања. Такође можемо да укажемо и на пример блаженог Николе Кавасиле, који је написао Тумачење Свете Литургије и који је поистоветио Свету Литургију са животом у Христу, Тумачење у коме говори о подвижничком животу, о преображавању умне (ноетичке) способности кроз молитву, о успостављању власти над мислима и о преображавању воље кроз испуњавање Христових заповести.

У Божанској Литургији се разбуцтава жеђ за савршеним животом у Христу

Божански богослужбени живот Цркве, а нарочито његово средиште Божанска Литургија није повезана (само) са садашњим временом, нити она напросто нуди само нешто за овај садашњи живот, већ, пре свега, стоји у вези са оним што ће доћи. Божанска Литургија стоји у присној вези са опитом и ишчекивањем живота који ће доћи, а који већ јесте присутан, али га још увек и ишчекујемо (у његовој пуности). Другим речима, Божанска Литургија нам не даје да живимо искључиво животом будућности, који је раздвојен од садашњости и да се тиме задовољимо, нити, пак, тежи да оствари сву нашу срећу овде, већ нас подстиче да ишчекујемо и да чезнемо још већом чежњом. Митрополит Пергамски Јован живо наглашава да не смемо да есхатологизујемо историју. Кретање које опитујемо у Литургији није напросто кретање од ствари вишњих ка стварима доњим, већ је и кретање ствари доњих ка стварима вишњим.

Другим речима, у Божанској Литургији се разбуцтава жеђ за савршеним насладошћењем кроз живот у Христу, у будућем еону. Карактеристична је молитва Св. Василија Великог после Божанског Причешћа: „Испуни се и саврши се, колико је то у нашој моћи, тајна Твога Домостроја спасења, Христе Боже наш. Јер одржасмо спомен на Твоју смрт, видесмо изображење Твога Васкрсења, испунисмо се Твојим бескрајним животом, насладостисмо се Твоје непотрошине сладости: благоволи да све нас удостојиш ње и у будућем веку, благодаћу беспочетнога Оца Твог, и Твог Светог и Доброг и Животворног Духа, сада и увек и у векове векова. Амин”.

Измене Литургије не могу бити резултат закључака богословских симпозиона, већ плод делања Светих

Постаје јасно да измене Литургије не могу бити резултат никаквих синодских одлука, нити резултат разрада или закључака никаквих симпозиона, већ само плод делања Светих. Црква дела кроз своје Свете. Сматрамо да Црква пише Свето Писмо и да Црква тумачи Свето Писмо. А то се, свакако, збива кроз Свете који су живи удови (чланови) Цркве. Све велике промене које су се збиле у Цркви и у црквеној историји биле су дело Богом просветљених људи - Светих Отаца. Они су установили нешто ново што је њихова паства прихватила. Промене су се, кроз зрачећу личност одређенога Светитеља, шириле на читаву Цркву.

Видимо да се исто дешава и са утицајем монашког типика на општи типик парохијских цркава. Истински дух православног Предања, који се до да-

нас сачувао у свештеним манастирима, правилно и обновитељски утиче и дејствује на ове опште типике, управо у време када је Хришћанима средиште све више почео да бива овај свет. Црква је Тело Христово. И као што људско тело прихвата све што му користи а одбацује све што му шкоди, исто то се дешава и у Цркви. Црква је, током векова, одбацивала све оно што су (у живот Цркве) покушавали да уведу непросветљени људи, док је, истовремено, прихватала све оно што је духовно здраво а што је дошло од Светих Људи. Зато можемо да кажемо да Црква сваку литургијску промену прихвата или одбацује у зависности од духовнога стања онога који ту промену уводи.

Литургијска обнова је смислена само онда када је надахнута исихастичким Предањем Цркве и када долази од духовно обновљених људи

Литургијска обнова мора да стоји у вези са препородом читаве црквене заједнице, то јест мора да има свој утицај и на породични и друштвени живот Хришћанина. Ако било која литургијска обнова има за последицу само побољшање (приватних) осећања Хришћана у храму, али се не дотиче стварности живота изван храма, онда она није од Духа Светога. Стога, уместо да говоримо о литургијској обнови, било би боље да говоримо о обнови евхаристијског етоса, који утиче на Хришћанинову личност у свакоме аспекту његовог живота.

Ако етос и дух Божанске Литургије не стоје у вези са управом Цркве и нашим међуличносним односима, ако ми изван Литургије настављамо да живимо световним начином живота, онда таква литургијска обнова остаје на маргини и површини нашега живота, и не дотиче се нашега срца, што, у крајњем исходу, неће донети духовни мир немирној души човековој, већ ће га само још више дезоријентисати.

Све оно о чему смо говорили има за свој циљ да се нагласи чињеница да је литургијска обнова смислена и суштинска само онда када стоји у вези са духом православнога богословља и када је надахнута евангелским и исихастичким Предањем Цркве, и када долази од духовно обновљених људи и када за свој циљ има духовно обновљење људи. Без овог, свака литургијска обнова ће подсећати на ватиканске литургијске реформе или протестантске редукције и минимализам у име једноставности. А грехота је да се они који живе у богатом Предању Православне Цркве окрећу ватиканизованом или протестантизованом Хришћанству.

*Мийројолић Јеројей Влахов
са енглеској превео:
Мајтеј Арсенијевић*

ПОЧЕЦИ РАЧУНАЊА НОВЕ ГОДИНЕ

У Свету су били потребни векови да се Нова година почне рачунати од 1. јануара.

Почети рачунања Нове године имају и код нас и у Свету веома дугу традицију. Овај проблем је од најранијег па све до савременог доба био тесно повезан са човековом природном средином и целокупним начином живота.

Човекова потреба за уочавањем извесних законитости до којих долази у природи отпочела је, према неким проучавањима, још пре петнаестак хиљада година. Већ је човек тога времена почео уочавати одређене законитости у изгревању и заласку Сунца, у Месечевим менама, у појављивању и нестајању неких звезда (Даница) са хоризонта. Доста рано уочено је трајање дужине дана (најкраћи дан и најдужа ноћ и најдужи дан и најкраћа ноћ). Са тим је било повезано и прибављање средстава за исхрану и живот. Због тога је људска машта све ове појаве, од којих је зависио живот, временом повезала са борбом коју нека небеска тела, ради свога спасења, воде са појединим злим демонима мрака и другим нечастивим силама. Трагови оваквих схватања ни до данас нису нестали, јер и савремени човек, по некој устаљеној инерцији „тако се ваља“, прихвата и одржава континуитет веровања својих далеких предака. У свему томе су, разуме се, своју улогу имале и поједине религије које су се у међувремену појавиле и такође доприносиле обележавању, устаљивању и празновању Нове године.

Захваљујући уочавањима појединих законитости у природним појавама, изгледа да је код свих људских заједница за мерило времена узиман дан и ноћ, односно раздобље појаве и трајања светлости (дан) и појаве трајања таме (ноћ). Ова збивања повезивала су се у веће целине из којих су настале недеље, месеци и године. На тој основи створена је представа о лунарној (Месечевој) соларној (Сунчевој) и лунисоларној (Месечево-сунчевој) години. За сада још није са сигурношћу утврђено који је временски систем, (лунарни, соларни или лунисоларни), у почетку био заступљен код словенске етничке заједнице, па самим тим ни код Срба.

Годину од 12 месеци Срби, а самим тим и Словени, су прихватили заједно са хришћанством. При томе су неки словенски народи преузели латинско - византијске називе месеци, а неки су задржали своја стара словенска имена која подсећају на збивања у природи или на радове који се у то време обављају у пољу. Код Хрвата, на пример, јуни се назива „липањ“ (када цвета липа), а код Украјинаца („липењ“) и Пољака („липи-

ец“) означава јули јер због климе липа код њих цвета у то време.

II

Сћари Словени су се у рачунању времена придржавали и лунарних и соларних правила. Лунарни календар равнао се према Месечевим менама, а соларни према годишњим добима (пролеће, лето, јесен, зима). Отуда потичу и различита имена за годину („рок“ или „лето“). Остатак лунарног схватања године огледа се и у називу дванаестог дела године који се и данас, по Земљином сателиту, зове „месец“.

Народна традиција сведочи да су се Срби и други словенски народу дуго придржавали лунарне године. О томе сведоче и многи обичаји и веровања која су везана за млад месец. У време младог месеца, ако се нешто узме у руке да се ради, требало је на почетку рећи: „Здрав, здрављаче веселјаче, ти нама здравље и веселје, а ми теби колач и јабуку“. У време младог месеца, по народном веровању, мења се читава природа. Чак нова одећа, уколико се то време пере, по народном веровању, може се променити и изгубити боју. Најуспешније је, по народном веровању, врачање и бајање које се врши у време младог месеца. Многи обичаји везани су за млади петак и младу недељу (први петак и прва недеља после месечеве мене). У млади петак, први после месечеве мене, жене и девојке ништа нису радиле јер се веровало да ће их болети глава а у младу недељу чак се ни хлеб није месио. Постоје и народне заклетве везане за Месец (на пример, „Месеца ми“! „Тако ми мјесечине“!). Све ово потврђује да је лунарна година имала утицаја на народни живот. Али, са примањем хришћанства и Срби су, као и остали Словени, примили јулијански соларни календар па су се тако изгубила многа обележја лунарне године. Али, упркос томе, сачувано је и до данас прослављање нове године 1. јануара по јулијанском, односно 14. јануара по грегоријанском календару. Овај дан као почетак Нове године поред Срба истовремено славе руска и јерусалимска црква и манастири и келије на Светој Гори.

III

Тешко је поуздано одговорити на то како су наши далеки преци рачунали почетак Нове године и како су знали да је временски и календарски поделе на делове који су по нечему представљали целину. Почетак рачунања Нове године прошао је код Срба кроз неколико фаза. Судаћи по неким споменицима, на основу словенских „чрта и реза“ које су из прадомовине пренели на „рабоше ка-

лендаре” у новој постојбини ипак се може закључити да су Срби о томе имали своја традиционална сазнања на основу којих су обликовали свој поглед на живот. Уочавали су промене до којих је долазило у природи у њиховом непосредном окружењу и на основу тога закључивали кад треба започети неки посао или обележити неку светковину општијег значаја. Писменошћу која је дошла са христјанизацијом то сналажење у времену је умногоме било олакшано.

У привредном погледу издвајало се летње (Ђурђев дан-Митров дан) и зимско (Митров дан-Ђурђев дан) полугође, у климатском погледу четири годишња доба (пролеће, лето, јесен, зима). У исхрани, под утицајем цркве, током године су постојала четири мрса и четири поста. Година се делила и на месеце за које су сачувани народни називи. У овим оквирима нашло је своје место и народно рачунање почетка Нове године која у нашој народној традицији почиње од Малог Божића, односно од празника који сад календарски пада 1. јануара по јулијанском, односно 14. јануара по Грегоријанском календару.

За почетак српске Нове године у народу су се очували називи: Мали Божић, Млади Божић, Ново лето, Женски Божић, Василијев дан, а обредни хлебови који се за ту прилику месе локално се називају: чесница (опште), василица (опште), масленица (Косово), мечки повојница (Ресава), папареница (Лесковачка Морава), бареница (Косово и Метохија). Иначе, по хришћанском календару се 1., односно 14. јануара празнује и као дан Светог Василија (по народном Василијев дан), кесаријског архиепископа, који је на овај дан умро као знаменити хришћанин. Због тога се у народу Мали Божић и Василијев дан поистовећују. Српска Нова година је веома важан друштвени празник. Уосталом, то најбоље потврђују бројни народни обичаји и обреди који овај празник прате. Они су у првом реду намењени одржавању здравља, срећи и напретку чељади, потомству и обезбеђењу економског благостање породичне и шире друштвене заједнице. Ради постизања овог циља овоме су подређене све радње и томе су прилагођени сви обичаји који се на Мали Божић, односно на Ново лето, веома пажљиво изводе. Уосталом, то ће најбоље потврдити неки примери.

Мали Божић или Ново лето у српској традиционалној култури у ствари представља понављање или продужетак

неких обичаја који се изводе уочи Божића и на Божић. У југозападној Србији, на пример, био је обичај да се остави од Божића један бадњак и да се уз њега сагоре остац од бадњака који нису догорели на Божић. Од божићне печенице у неким крајевима за Нову годину се оставља глава, чији се делови, тек на Нову годину, једу као обредно јело. За ову прилику меси се хлеб на коме се, као на чесници, симболима обележава кућа, домаћин, чељад, стока и друго што је потребно у свакодневном животу. На Косову и Метохији за Нову годину се спрема колач „бареница” са знамењима за чељад, стоку и богатства. Занимљиво је да су „бареницу” деца на Косову јела из чанка код стожера на гумну. У неким приликама се на Мали Божић на Косову и у Метохији прави „колобоћница” од кукурузна брашна која се приносила

Драган Деспотовић, колаж објекат

мечкама на жртву ради здравља чељади. На Косову се, такође, веровало да се на дан Св. Василија (Нову годину) коте мечке, па им је свака кућа као повојницу правила „колобоћницу”. Код планинаца на Фрушкој Гори за Нову годину жене такође месе колач. Овај колач се меси од белог брашна, са водом и машћу, а потом маже жуманцетом од јајета. На колачу се, помоћу три трске праве три рупе, које се касније, кад је хлеб печен, „ножом обшестаре и изваде и дају живини”.

У Српском митолошком речнику (Београд 1998.) се за Нову годину наводе примери из којих се види да многи српски новогодишњи обичаји у ствари представљају продужетак или понављање неких божићних обичаја. У неким крајевима уочи Малог Божића „уносе бадњаке онако исто као у очи Великог Божића”. У Боки Которској на Бадњи дан су, на пример, припремали

бадњаке, „те половину наложе уочи Божића, а половину на вече Василијева дне”, односно на Нову годину.

Код Срба који су столећима живели све до недавна на територији Хрватске остатке божићних бадњака су налагали уочи Нове године. Али, трагова овог обичаја има и у другим крајевима. На Косову су палили остатке бадњака који су остали од Бадње вечери. У пределу Темнић су остављали комад божићног бадњака од којег су на Нову годину правили крстиће и стављали их на кућну стреху, у виноград, у њиву засејану пшеницом и у кошару. За Нову годину се код Срба у неким крајевима обавезно оставља глава, понегде и плећка, од печенице, затим пола чеснице или божићног хлеба, божићна свећа и божићна слама.

Срби су у западној Босни, Банији и Кордуну божићну сламу износили на гумно где се на Нову годину обављало симболично магијско вршење чији је циљ био да се овим обредом магијским путем обезбеди добра жетва. За ту сврху је, из магијских разлога, још на Божић спреман посебан колач звани „ковртањ” који је на средини био шупаљ а према ободу ишаран који је мешен од истога теста од кога и чесница. Овај колач је на Нову годину, такође из магијских разлога, да би се обезбедила летина, стављан волу дешњаку на рог. Иначе, од овог колача је морао да окуси сваки укућанин. Из магијских разлога такође се пре сванућа морао обредно ставити у храну и свој стоци. Исто тако у неким крајевима су на Нову годину пре

сунца износили сламу на гумно коју су деца симболично газила и имитирала вршај.

На Косову је чесницу као обредни хлеб замењивала „бареница”. Пошто „бареница” одговара чесници у њу се стављају симболи намењени стоци, пчелама, здрављу људи, богатству (метални новчић), па се гледало шта ће ко наћи у свом парчету. По једно парче од баренице стављано је деци у чанак па су она са том бареницом трчала на гумно око стожера и ту су је јела што је симболично значило да ће бити жита и да ће се вршидба лако обавити. Сличне колаче, као и симболе среће и напретка, месили су за Нову годину и у другим крајевима.

У Левчу и Темнићу најглавнији обичај је прављење чеснице или „граванице”, са истим симболима и обичајима који су везани за божићну чесницу. Чесница се на Мали Божић меси и у Војводини. Код Срба Граничара у Хрватској

су на Божић спремали обредни хлеб („василицу“) који су јели на Нову годину. У Ужичком крају на Нову годину месили су обредни колач („василицу“) од пројиног брашна. У Хомољу се на Нову годину прже мали колачи („василице“) умешени од пшеничног брашна и деле деци из куће да их поједу за покој душе умрлима. У Грузи на Мали Божић полазници добијају од домаћица које су полагале о Божићу бушену погачу. О ручку се обавезно поједе глава божићне печенице, а после ручка полазник се свечано испраћа.

Обележавање Нове године у народу је имало, поред тежње за здрављем и економским благостањем, окупљање укућана. Морали су постојати велики разлози за изостанак и констатацију „није га било ни на Мали Божић“. Обичаје о Новој години допуњавале су обредне поворке (коледари) који су свирком, игром и песмом одгонили зле духове из породичног окружења.

Поменути су само неки обреди и обичаји који прате почетак празновања Нове године којој се, по народном схватању, радују не само млада и стара чељад него и целокупна природа, биље, животиње, трава, вода и све што човека окружује и омогућава његов опстанак у простору. Због тога, проучавање почетка прослављања Нове године, која је постала нераздвојни део породичног народног бића, осветљава народни живот који се одвијао у минулом и одвија у нашем времену.

IV

У Европи су као почетак Нове године узимани различити датуми. Међу њима су: 25. децембар, 1. март, 25. март, дан Васкрса, 1. септембар и 1. јануар. На то је, уз одговарајуће анализе, М. Нелдекович веома документовано скренуо пажњу у расправи „Годишњи обичаји у Срба“ (Београд 1990).

Рачунање почетка Нове године од 25. децембра у Риму је увела хришћанска црква у IV веку нове ере и повезала га са Христовим рођењем (Божићем), а почетак рачунања Нове године издвојила у посебан празник. Папа Либертије (352-366) установио је ово празновање 354. године највише ради тога да тако потисне и замени паганско слављење Сатурналија (17-23. децембар које су праћене гладијаторским играма) и „незнабожачког празника непобедивог Сунца“ које је, као званичан државни празник, свечовано 25. децембра. У разним областима Француске рачунање 25. децембра као Нове године уведено је у раздобљу од VIII до X века, а у Немачкој је увођење празновања Нове године трајало од IX века до 1310. године, од када је и устаљено.

У III веку нове ере установљен је 1. март као почетак слављења Нове године на основу библијског предања по којем је тога дана 5.508. године створен свет.

Ово мартовско рачунање почетка Нове године било је у дугој употреби у Венецији па је одатле раширено и по приморским крајевима на источним обалама Јадрана, док је у Француској уведено тек од XI века нове ере. Година је почињала 1. марта и код старих Римљана јер су тога дана новоизабрани конзули ступали на своју дужност. У Русији је 1. март слављен до 1348. године као почетак Нове године када се, за владе Семјона Гордог, 1. септембра службено прешло на празновање Црквене Нове године. У Италији је у средњем веку истовремено постојало више различитих рачунања почетка Нових година. У Пизи и Фиренци је, на пример, Нова година слављена 25. марта (такозвани „благовештенски стил“, назван по празнику Благовести), а у Енглеској је „благовештенски стил“ практикован до 1753. године.

Дан Ускрса је такође узиман за почетак рачунања Нове године у неким покрајинама Француске и неким градовима Немачке (Келн, Минхен, на пример). Овакво рачунање било је од друге половине XI века раширено и у Француској где је Велика субота узимана за почетак Нове године, а у Шпанији је до 1567. Нова година почињала од Ускрса.

Празновање Нове године 1. септембра је била одлика православних земаља у којима се и сада овога дана слави Црквена Нова година. Како су византијски црквени великодостојници израчунали, Бог је створио свет у недељу, 1. септембра 5.508. године пре Христовог рођења, па је стога 1. септембар узет као почетак Нове године. Ово су прихватили од Византинаца Руси и већина Јужних Словена који су, такође, године рачунали од

5.508. године пре нове ере, од тренутка „стварања света“. У Напуљу, који је у првом миленијуму, као и јужна Италија уопште, био под духовним утицајем Византије, задуго је 1. септембар свечован као Нова година.

Свечовање Нове године 1. јануара је релативно новија појава. Одомаћило се и у црквеној и у државној администрацији после реформе Грегоријанског календара из 1582. године. Узимање 1. јануара за почетак Нове године у почетку је имало и свој природни разлог. После зимске краткодневнице, чију су појаву људи давно уочили, почињала је да јача светлост и да се све више осећа топлина Сунца и дани постају дужи.

Почетак Нове године са 1. јануаром није одмах унифициран. Уједначавање почетка Нове године је текло углавном упоредо са службеним прихватањем Грегоријанског календара, који је тако назван по његовом реформатору, папи Гргуру XIII (1572-1585) којим је 5. октобра 1582. замењен дотадашњи јулијански календар. Свака земља је сама одлучивала када ће то учинити. Реформисани Грегоријански календар прихваћен је исте 1582. године у Италији, Шпанији, Португалији, Пољској, Француској, Луксембургу и Холандији, Први јануар се као почетак Нове године у Шпанији уводи 1556., у Данској и Шведској 1559., у Француској 1563., Аустрији и Швајцарској 1574., Холандији 1575., Баварској 1583., Мађарској 1587., Шкотској 1600. У XVII веку Грегоријански календар је прихватила Пруска 1610. и Немачка 1691. године. У XVIII веку Грегоријански календар прихватио је протестантски део Немачке, Норвешка и Данска (1700), Велика Британија 1752., Шведска и Финска 1753. У XIX веку Грегоријански календар је из практичних разлога одомаћен у Јапану (1873) а у XX веку у Кини (1911), Бугарској (1916) и Совјетској Русији (1918). Србија и Румунија су увеле овај календар као службени 18. јануара 1919. године, премостивши том приликом разлику од 13 дана по старом (јулијанском) календару тако што је сутрадан по декрету освануо не 19. јануар, него 1. фебруар, а иза тога су на службени Грегоријански календар прешли Грчка (1924), Турска (1925), Египат (1928). У Русији је 1. јануар као почетак Нове године уведен реформом Петра Великог 1700. године и утврђен законом. Због тога је, захваљујући овој реформи, 1699. година у Русији најкраће трајала - свега 122 дана (од 1. септембра до 31. децембра). У Краљевини Југославији, а тим и у Србији, је 1. јануар по Грегоријанском календару први пут уведен као државни празник 1919. године.

КОРАЧА ПАС И ЧОВЕК

Пас свезао човека
напред корача поносно
за њим човек лаје на звезде
и носи кроз време мржњу

Корача пас и човек
у човеку све псеће
злоба лаж пакост
неки будући рат

Корача пас и човек
О Боже
пас се радује пролећу
ослушкује гугутку
голуба у парку
А човек
уједа дан
лаје на звезде и
пролећну кишу

Његош М. Несторовић

Петар Влаховић

ЕПСКА ПАРАДИГМА МИЛШЕВСКЕ ОБНОВЕ

(Обнова храма св. Спаса у Милешеву, 1863-1868)

Трагика милешевске Лавре одавно превазилази несреће других српских светилишта. Безброј пута рушена и паљена она је и обнављана, грађена и дограђивана. О онима који су Милшеву подизали и обнављали у старијој епоси, готово да се ништа не зна. Ако је и постојао неки скривени запис или плоча са писаним траговима, тога одавно више нема. Места у летописима и манастирским поменицима заузимале су друге личности. Само епска песма памти милешевске градитеље. Један је наводно, Петар неимар, онај кога је још краљ Владислав одредио да му „*озидат цркву, виш Прейоља града бијелога, не далеко од ријеке Лима*“. Мало су познати и градитељи из новијег доба, чија су имена нестајала заједно са онима који су Милшеву из невоље напуштали, трагајући за неким сигурнијим, привременим уточиштем. Из последње обнове у седмој деценији XIX века, позната су имена знаменитих личности како оних заслужних за враћање Милешеве у живот, тако и мајстора који су градили Милшеву. Како се српска прошлост мери степеном памћења и заборавља, истицање њихових имена и заслуга, само је скроман пијетет према узорним личностима једне епохе, чије се заслуге не смеју заборавити.

I

Обнова Милешеве од 1863-1868. године, била је истинско суочавање са давно разореним манастиром. Неимари из околних села били су први који су се, непосредно на рушевинама и остацима зидова, уверили у трагику милешевског разарања. Запустели манастир био је растао у шуму и шипраг а огромне количине земље и камена прекриле су остатке спољашњих и унутрашњих зидова. У време када је покренута акција ширих размера за обнову, Милшева је још увек била у границама Османске империје. Многи манастири у Србији, страдали када и Милшева, били су обновљени а неки од њих и више пута. Милшева је остала у рушевинама. Захваљујући упорности пријеполских трговаца; Хаџи Аћима Веселичића, Станише Милетића, Анта Хаџи-Петровића, Јована Станишића и посебно старешине манастира Милешеве, игумана Макарија Вујића обновитеља манастира Бање код Прибоја, добијен је ферман од босанског везира Осман Топал-паше о обнови Милешеве. Мада се из постојећих докумената не може у целини сагледати след збивања око милешевске обнове, вреди истаћи да то није била активност сведена у локалне оквире. Извесно је, да је обнова старе лавре била део националног програма српске државе и цркве, за обнављањем оних места чија је наци-

онална и културна улога у прошлости била од посебног значаја за опстанак српског народа.

Новији подаци, дуго скривани од историје и старијих истраживача који су се бавили судбином Милешеве, дају допунска објашњења, како о добијању фермана за обнову Милешеве, тако и о самим почецима радова. Разуме се, и овом приликом морају се поновити изузетне заслуге игумана Макарија Вујића, те чудесне покретачке снаге, „*својеврсног жишка на крају милешевског тунела*“. Он је био та личност која је у себи обједињавала Светосавље старог и новијег доба. Тајним путем, са знањем малобројних, сакупио је велики број потписа мештана Полимља и западне Србије, као и муслиманских првака из Босне, Херцеговине и северне Црне Горе, са молбом за обнову Милешеве. И поред претњи од стране локалних муслимана, који су пружали отпор, он је успео да преко мостарских веза и херцеговачког митрополита Прокопија добије ферман о обнови. Када је ферман предат пријеполском кајмакану Емин-ефендији, са захтевом да радови отпочну, настали су проблеми. Свестан да се везиров ферман не може оспорити, пријеполски бег је лично учинио велики гест добре воље, којим је изазвао бесмеђу припадницима властите вере, и одушевљење међу православним народом. Он је наине, пред великом масом света у порти срушене Милешеве, из рушевина извадио камен и баacio га на ледину. Био је то симболичан али сигуран знак за почетак радова на Милешеву. Све што се касније догађало на градилишту

и око њега имало је призив грађења Скадра на Бојани. Али обнова Милешеве више није прекидана.

Остала су сачувана нека фрагментарна сведочења о бескрајном одушевљењу милешевском обновом. Народ читавог краја давао и помагао колико је ко могао. „*И богаји и сиромаци, и ситарци и младићи и жене и деца; све се још ујркивало ко ће више урадићи*“. Сачувано је писано сведочење једног старца који је и сам учествовао у обнови Милешеве. Када је почело рашчишћавање и градња давао је свако колико је ко могао. „*И удовица која је јућу кућељу љрела и своју жецу ранила, и она је овде доносила и манастиру помагала... Било је случајева да какав домаћин одабере своја два најбоља вола, са њима јошјежне и дошера јайију, ја и јайију и волове остави манастиру*“.

II

Огромна средства која су била неопходна за материјал, алат и надокнаде мајсторима и радницима сакупљана су „*од Таре до Увца и од Дрине до Ибра*“. Сачувани тефтер-књига Молитвеник-помјаница, претставља списак приложника за обнову Милешеве, који у исто време даје обиље података о материјалном и социјалном стању становништва Полимља и западне Србије. Овај списак јесте и много драгоценији документ. То је својеврсна парадигма милешевске духовности на широким просторима југозападне Србије, Полимља и бившег Старог Влаха. Народ је прилагодио све оно што је у домаћинствима поседовао. Списак приложника је и потресна сто-

СУДБИНА МИЛШЕВСКОГ ЗВОНА

За обновљени манастир звоно су набавили Тодор Бојовић и Радван Вараклић. Звоно су купили за зараду коју су добили градећи по Црној Гори државне зграде, па уместо зараде тражили су да им црногорски двор омогући куповину звона. Набавили су га у Котору и било је тешко око 70 ока. Да би Турци дозволили подизање звона у Милошеви била је потребна дозвола пријеполског кадије. За њу је Перо Бојовић, отац неимара Тодора, даровао кадији 12 овнова, које су сакупили сељаци, и канту меда. Звоно је постављено у кубету северне капеле јер дозволу за подизање звоника нису добили.

Интересантно је осврнути се на „судбину“ овог звона.

Звоново је оно на светој Милешеву до 1918. године на радост манастира, дародаваца и њихових потомака и верника милешевског краја. При оступању Швабе из ових крајева они су однели црквено звоно из Милешеве и поставили га на евангелистичку цркву у банатском селу Мраморак. После капитулације Немца у Другом светском рату, Немци су напустили Мраморак, а црквено звоно манастира Милешеве остало је у селу. Жеља потомака приложника звона била је да се звоно врати у Милшеву. Иницијатор ове идеје био је унук дародаваца, Тодор, носилац Партизанске споменице 1941. године. Жеља му се није испунила јер су, у међувремену, наши земљаци-колоници у Мраморку порушили евангелистичку цркву и приликом пада звоника црквено звоно се разбило у комаде. Они су продати предузећу „Отпад“ из Новог Сада

ђиројереј Миле Вуловић

Милешева - изглед из 1890. године.

рија о имовном стању из тог времена као и животу у забити Санцака. За васкрсавање Милешеве поклањане су: овце, јагњад, козе, жито, јечам, пшеница, зоб. Ретко је прилаган новац, јер га и сами нису имали. Свест о неопходности враћања Велике лавре на место коме је припадала била је пресудна.

У исто време, пријепољски трговци са старешином Милешеве игуманом Макаријем одлазе у Београд да преко митрополита Београдског Михаила од Државног савета Кнежевине Србије добију помоћ за обнову Милешеве. Скромна средства која су у почетку обезбеђена, показале се, била су недовољна. На основу доступних података обнова милешевског храма коштала је до 1865. године, дакле за две године рада, око 69.000. гроша. Међутим, тешко се може рећи да су радови привођени крају, јер нису била подигнута кубета, није постављен кров нити је започето кречење и малтерисање цркве. У условима у којима је извођена обнова Милешеве, радови су морали дуго трајати, јер су мајстори и радници уз огромне напоре изводили компликоване градитељске захвате; примерице, премошћавање лукова, подизање сводова и купола на милешевском храму, које, раније па ни касније више никада у том обиму неће реализовати. Искуство на обнови манастира Бање код Прибоја извођено 1852. године, изгледа да је било драгоцено. Грешке које су се кажу, тада догађале нису се поновиле у Милешеву. Можда је обнова манастира Бање била повод да се у допису од стране митрополита Београдског Михаила истакне, да се у Милешеву

„све мора радити на начин како је било раније и да се ништа не сме изнова додавати”. Милешевски неимари придржавали су се постављених захтева.

Материјал је обезбеђиван из непосредне околине, сига је транспортована из оближњег Милошевог дола и сечена у порти манастира. Дрвена грађа довлачена је из околине волујским запрегама и одмах обрађивана. Са Титеровца је узиман кречњак који се пекао у припремљеним кречанама, а до недавно постојали су остаци бројних удубљења изнад манастира где је креч гашен. Храна за мајсторе сакупљана је по селима у околини Милешеве. Народ је прилагао и доносио све што је имао у кућама, а један од радника био је задужен да по селима са једним товарним коњем доноси намирнице. Вреди истаћи чињеницу, да су мајстори пре почетка радова направили дрвену кућу изнад манастира у којој су живели у време трајања радова. Касније је ова грађевина *„преправљена”* у манастирску воденицу.

Скромна средства која су у току градње више пута прикупљана, била су још увек недовољна. За завршетак Милешеве било је потребно много више. На крају, морали су се задуживати и поново слати молбе за додатну помоћ. Новац је позајмљиван од имућних трговаца, сељака и вероватно од Турака а молбе за помоћ одлазиле су поново у Београд, Државном савету Србије, и лично кнезу Михаилу Обреновићу. До 1868. године, односно времена када је Милешева освећена, манастир се задужио за око 100.000. гроша, и то највише од трговаца Веселичића из Пријепоља.

Милешеву су обнављала четири неимара са великим бројем помоћних радника и аргата. Били су то: Тодор Бојовић, Радован Рака-Вараклић, Арсеније Дробњак, сви из Седобра, и Милош Курбуровић из Бабина. Ови градитељи, вероватно нису имали великог искуства на објектима ове врсте, јер их колико се зна, нису нигде подизали. Са великим заносом и жељом да у милешевски храм уграде себе и тиме стекну достојан углед за потомство – ови мајстори су у много чему превазишли властите могућности. Данашњи изглед Милешеве, готово у целини јесте њихово дело. Тиме је, на извесан начин, доведена у питање раније истицана чињеница, да су неимари Милешеве из 1863. године били неписмени.

Почеци радова на обнови Милешеве били су, рашчишћавање наноса и огромних наслага камена и шута, посебно са северне и јужне стране манастирске порте, као и склањање земље и камена из унутрашњости. За ове послове отишло је много више времена него што је било првобитно планирано. Ипак, у току петогодишњих радова на обнови Милешеве, неимари су уз огромне напоре завршили највећи део послова на санацији, градњи и обнављању оштећених делова милешевске цркве. Санирани су и президани зидови храма на начин како су то радили средњовековни мајстори. Подигнути су и ојачани носачи куполе – пандантифи, прислоњени лукови и кубична постоља и то: главне куполе изнад наоса и друге изнад спољашње припрате. Затим су озидани горњи и средњи делови велике апсиде на источној стра-

ни, као и бочни простори у функцији ђаконикона и проскомидије. На темељима старе приправе са капелама (вестибилима) саграђена је и покривена нова која је пратила висину крова храма. Постављена је нова кровна конструкција и манастирска црква покривена је дрвеним клисом. Готово је извесно, да су неимари извршили извесне санације на зидовима који су опасивали манастир, посебно са северне и јужне стране. У исто време радили су и на заштити обала Косаћанке и Милешевке од поплава које су често наносиле велике штете манастиру. Најзад, клесање камене пластике, за делове олтара, прозора, портала, надвратника и довратника радили су неимари Бојовић и Вараклић, у зимском периоду код својих кућа, и с пролећа на коњима превозили у Милешеву.

III

Обнова Милешеве од 1863 до 1868. године, била је и својеврсна драма. Када се са радовима одмакло, зидови које су дању мајстори подизали - ноћу су нестајали, јер су их мештани из Хисарцика рушили. Онда је промењен систем рада па су неимари и радници дању зидали а ноћу са пушкатам стражарили да Турци не би порушили озидање. Градња Милешеве све више је попримала епископске размере, као да је и у зидове неко морао бити уграђен. Велики отпор обнови старе лавре, био је дуго присутан у локалним муслиманским круговима. То су били исти људи који су се супроставили пријеполском кајмакаму Емин ефендији, јер нису прихватили ферман босанског везира о обнови милешевског светилишта. А онда се догодио трагичан инцидент. Наиме, једне ноћи, радник-стражар Саво Јанковић да би спречио рушитеље у уништавању озидања, пуцао је и убио једног Турчина. На пријеполском суду милешевски неимари оптужени за убиство, морали су доказивати разлоге пуцања, и име убице. Ослобођени су оптужбе јер је потврђено рушење милешевских зидова. Али, пресудна, ослобађајућа чињеница била је да није доказано име стражара који је пуцао. „*Сви смо љуцали – били су ујорни*”. Рушење се није исплатило и мајстори су наставили са радом.

Освећење милешевског храма обављено је на Малу Госпојину, 8. септембра 1868. године. Био је то велики догађај за народ Пријепоља, Пљеваља, Прибоја, Вишеграда, Нове Вароши и бившег Старог Влаха. Чинодејствовању освећења, присуствовао је херцеговачки митрополит Прокопије уз велики број верника пристиглих са разних страна. Са овим догађајем, пишу савременици, није се ништа могло поредити. Била је то кристализована снага истинске вере, генерацијама сакупљана.

Дражиша Милосављевић

МАНАСТИР ГРАДИШТЕ

Непосредно изнад магистралног пута који од Петровца води ка Бару, на једном узвишењу код насеља Буљарица, налази се манастир Градиште. Према предању манастир је подигнут на темељима неке античке грађевине, или римског гробља, године 1116. И име манастира везује се за топоним »градина« у значењу остатака насеља, некрополе, или утврђења које је на истом мјесту могло постојати прије оснивања манастира. У повељи краља Милутина из 1305. године налази се на први писани помен овог манастира, док ће се касније, почевши од 17. вијека, када је обновљена његова црква Св. Николе, у писаним изворима све чешће помињати. Иста повеља наводи да је манастир дариван Богородици Ратачкој од стране мајке овог српског владара, краљице Јелене. Године 1310, краљ Милутин поклања манастиру околна имања што је забиљежено у повељи писаној у Котору. Како наводе писани извори, овај манастир је, као и манастир Дуљево, био метох манастира Дечани. Током историје више пута је рушен, паљен и обнављан, а нарочито је страдао у походима турских завојевача. За вријеме игумана Инокентија Павловића, који је управљао овим манастиром од 1852. до 1861. године, детаљно је обновљен. Такође је обнављан и године 1876. за вријеме архимандрита Синезија Давидовића. Задњи пут је обновљен послједње земљотреса из 1979. године који је тешко оштетио ово свето мјесто.

Сакралну срж манастира Градиште чине три цркве поред којих се налази конак. Окружен је зидом нешто ширег пречника. Св. Николи је посвећена главна манастирска црква, која својом величином доминира манастирским комплексом. Према архитектонском склопу то је једнобродна грађевина, димензија 12 x 6 м., са полукружном апсидом на источној страни и тродјелним звоником »на преслици« на pročелу. Унутрашњост цркве подјелена је са два пара пиластара и ојачавајућих сводних лукова на три травеја. Унутрашњост цркве прекривена је фрескама, а са натписа изнад улазних врата сазнајемо да су фреске настале године 1620. за вријеме црногорског владике Рувима. Такође се у овом натпису помиње сликар фрескописац поп Страхиња из Будимља, као и ктитори цркве и живописа. Игуман Динонисије и Стеван Давидовић спомињу се као ктитори обновљеног храма, док су ктитори живописа игуман Јосиф и монах Гаврило.

Друга црква из комплекса манастира Градиште посвећена је Св. Сави, а налази се у непосредној близини цркве Св. Николе. Ова грађевина подигнута је у

19. вијеку на темељима неког старијег храма који се помиње 1500. године, а представља једнобродни архитектонски склоп са полукружном апсидом и звоником »на преслици«. Неправилно оријентисана југозапад-сјевероисток, дугачка је 11, а широка 6,5 м. Фасаду цркве карактеришу зидови грађени ређањем хоризонталних појасева црвенкастог и бјеличастог камена. Звоник »на преслици« са три окна подигао је године 1855. Раде Марков Папан из Спича, а према наводима Татјане Пејовић у књизи »Манастири на тлу Црне Горе« сазнајемо: »...Изнад врата је плоча са записом који говори да је Раде Марков Папан из Спича »посалица« терасу и платио за »темпло« 50 фиорина, 1865. године.« Иконостас у овој цркви радио је године 1864. познати грчки мајстор Никола Аспиоти, чији се радови често срећу на нашем Приморју. Фреско сликарство је новијег датума и нема нарочити значај. Између ове цркве и цркве Св. Николе налази се старо гробље.

Манастирском комплексу припада и трећа црква посвећена Успењу Богородице. Црква се налази изван манастирског окружења на омањој узвишици. Скромних је димензија 6 x 4 м, па се претпоставља да је ријеч о гробљанској капели. Неправилно постављена, дјелује рустично, јер је грађена грубље обрађеним каменом. Засведена је полуобличастим сводом, а на подужним зидовима има по један мали прозор. Знаменита је због фреско сликарства којим је декорисана њена унутрашњост. И ове фреске, као и фреске у цркви Св. Николе израдио је поп Страхиња из Будимља, а натпис о исликавању храма наводи Стијепа Јунковића, Ивана Андрићина и старца Андрију из Црне Горе, као ктиторе живописа.

Како је већ поменуто, на основу потписа у дну натписа у цркви Св. Николе овог манастира сазнајемо да је овдје, негдје почетком XVII вијека, за вријеме црногорског владике кир Рувима, или тачније 1620. године, радио зограф поп Страхиња (Евстатије) из Будимља. Овај, за своје вријеме, врло плодан и познати сликар украсио је фреско живописом унутрашње зидове црква Св. Николе и Успења Богородице. Свештена лица која осликавају храмове у XVII вијеку, за разлику од лаика, посебно када је у питању иконографија, заузимају веома цијењено мјесто у сликарству овог периода. Познато је да је поп Страхиња био врло тражен умјетник-зограф и један од најплоднијих сликара краја XVI и почетка XVII вијека на цјеловитом простору јаког укрштања источних и западних утицаја. Захваљујући срећном обичају да се често потписивао на

својим дјелима можемо га пратити у раздобљу од скоро четири деценије. Поред осликавања цркава у манастиру Градиште, живописао је цркву Св. Николе у Озрену 1587. године, док се скоро цјелокупно његово касније стваралаштво везује за простор Црне Горе. То су фреске у цркви Св. Михаила у манастиру Довољи на Тари из 1591. год. (на жалост несачуване), затим фреске у цркви манастира Св. Тројице код Пљеваља (1592. и 1594/95), горње зоне у припрати манастира Пива (1604.), фреске у цркви Св. Николе у Подврху код Бијелог Поља (1613/14), дио декорације у протезису манастира Мораче (око 1616), као и живопис у Јекси, код Ријеке Црнојевића, и у Драговољићима, код Никшића. Поп Страхиња се бавио и иконописом. Четири његове иконе се налазе у манастиру Морачи. Цјелокупни, прилично опсежни опус попа Страхиње одише теолошким и иконографским образовањем. Међутим, сиромашан и неинвентиван колорит од свега неколико тонова, те нарација која на моменте прелази у скоро дјечију театаралност, као и још понека ликовна незрелост, задржавају његов умјетнички домет на нивоу просјечности.

Унутрашњост цркве Св. Николе била је комплетно исликана фреско живописом. О потреби и пажњи да сваки дио цркве, па и онај који се сликарски може занемарити, буде исликан свједоче фрагменти фресака унутар зидова прозора. Овдје би могли истаћи ликовно необично успио лик стојећег Св. Јована Дамаскина. Непосредно изнад пода одакле опочиње живопис ове цркве налази се сокла орнаментисана палметима. Иконографија прве зоне садржи фриз стојећих светитеља, Св. ратника и пустињака, међу којима се истиче сцена на сјеверном зиду, која представља »Причешће Св. Марије египатске«. Фриз светитеља на истом зиду се завршава монументалним попрсјем Св. Николе, патрона храма. Св. Никола је представљен у натприродној величини (висина попрсја износи 170 цм.), фронтално, са књигом у лијевој руци, док десном руком благосиља. Изнад ове зоне са, углавном, стојећим светим ликовима, представљене су допојасне фигуре светитеља. На западном зиду налази се композиција »Успење Богородице«, иконографски, на овом мјесту устаљена још од XIII вијека. Поред ове композиције на истом зиду представљене су још три епизоде, и то: »Вазнесење Богородице«, епизода о Томи и Јевреју Јефонију. На источној страни, у конхи апсиде, такође за то мјесто уобичајена, насликана је представа Богородице »Оранте« са Христом младенцем на прсима. Изнад попрсја пророка, у своду, представљене су сцене мучења из живота Св. Ђорђа (сјеверни дио) и Св. Николе (јужни дио). Иконог-

Свети Никола - фреска из манастира Градиште

графске представе у горњим зонама свода се не могу идентификовати, мада се према остатку сцене »Прање ногу« може претпоставити да су у овим највишим зонама биле представљене сцене Христових страдања. Веома оштећена четири медаљона у централном дијелу свода цркве сугеришу претпоставку да је унутар њих представљен Христос као Емануил, Свештеник и Старац Дана, док се, због обилног оштећења, представа у четвртном медаљону не разазнаје.

Сагласно претходној анализи може се закључити да богати иконографски репертоар открива домете сликара са високим теолошким образовањем. Такође, можемо закључити да је овако згуснуто осликавање бројним наратив-

ним сценама и плод хтијења наручилаца овог живописа. Стилски, овдје поред руке попа Страхиње препознајемо и руке са другачијим извођачким искуством, тако да је сигурно да је овај сликар при изведби овог живописа имао и своје помагаче-ученике. Према особеном типу цртежа готово је сигурно да је један од ових помагача био и познати зограф XVIII вијека кир Козма, односно мајстор Јован. У општим цртама, фреско сликарство Св. Николе у Градишту карактерише донекле коректан цртеж са наглашеном контуром и препознатљивим широким главама које дјелују монононо, а у односу на тијело и, помало, несиметрично. Колористички ово сликарство карактерише спој јаче истакну-

те зеленкасте површине позадине са окер, црвеном, плавом и мрком бојом којима су исликавани ликови.

Црква Успења Богородице по димензијама је најмања црква манастирског комплекса Градиште. Унутрашњост јој је такође осликана, а натпис о њеном осликавању налази се у зони попрсја на сјеверном зиду храма. Натпис нам открива да је живопис и у овој цркви радио поп Страхиња из Будимља исте године 1620. када и живопис у цркви Св. Николе, те наводи Стијепа Јунковића, Ивана Андриновића и старца Андрију из Црне Горе, као ктиторе. Јасно је видљиво да је овај живопис поп Страхиња радио сам, вјешто прилагодивши иконографски сложен репертоар сцена омањим димензијама цркве. Изнад орнаментисаног сокла, у првој зони насликана су, умјесто стојећих фигура, попрсја светитеља, међу којима је истакнута династија Немањића. Поред монументалне представе Богородице »Оранте« у конхи апсиде, треба истаћи и сцене из живота ове светитељке над светитељкама, као што су композиције »Рођења« и »Ваведења« Богородице, насликане изнад ове представе на истом зиду, и композицију »Успење Богородице« представљену, како је и уобичајено, на западном зиду. Међу сликарски најуспјелијим композицијама ваља истаћи и сцене Христових чуда сигниране по недељама, а насликане у своду ове цркве.

Живопис црква Св. Николе и Успења Богородице у манастиру Градиште одраз су карактеристичних стилских особености живописа касног Средњег вијека. Представљају посљедње потписано дјело сликара – зографа попа Страхиње из Будимља.

ИКОНОПИС МАНАСТИРА ГРАДИШТЕ

Цркве Св. Николе и Св. Саве манастира Градиште у свом ентеријеру на иконостасним преградама чувају вриједне примјере иконописног сликарства. Натпис који се налази на једној од престоних икона иконостаса цркве Св. Николе нам открива да је рађен године 1795. руком »многo грешног« зографа Василија Рафаиловића, једног од низа сликара-иконописаца чувене бококторске сликарске породице Димитријевић-Рафаиловић. Овај иконостас је настао за вријеме игумана Максима Зановића, а цркви га је даровао капетан Стијепо Марков Греговић, док се за приложника крста са Распећем који се налази на истом иконостасу везује име Ђура Греговића. Иконостас није уобичајено симетричан, већ има, поред централних царских двери на којима су представљене Благовјести, и бочна врата која на супротной страни немају пандан. Светитељ представљен на овим вратима је Арханђел Михаил који у једној руци држи

мач, а у другој бебу у повоју, симбол људске душе. Између царских двери и ових бочних врата налази се престона икона са представом Богородице на престолу. Овај, на престоним иконама иконостаса често примјењиван, иконографски тип Богородице, у овом случају је окружен са шеснаест медаљона унутар којих су представљени пророци. На супротной страни, десно од царских двери, налази се престона икона са представом Деизиса (Христ са Богородицом и Св. Јованом). Ова престона икона је окружена са дванаест квадратних поља у којима су представљени апостоли. У доњем дијелу иконе представљени су ликови шест стојећих фигура светитеља, међу којима наилазимо на ријетко иконографско рјешење светитељског лика Св. Христифора са животињском, односно псеће-магарећом главом. Овакве кинокефалне представе светитеља веома су ријетке у сакралном сликарству. У сликарству Запада готово да их и не налазимо, док су у наше крајеве, највјероватније доспјеле преко веза са Атосом, одакле су често преузимани иконографски предлози. У истом иконостасном реду налази се престона икона са ликом Св. Николе, патрона храма. Изнад престоних иконе, другу зону иконостаса чини фриз апостола са Деизином композицијом у средини. Крст са Распећем испод којег се налазе Богородица и Св. Јован Богослов, надвисујући комплетан иконостас, уједно представља и његову завршну горњу зону.

Василије Рафаиловић се иконографски, углавном, не одваја од прецизно утврђеног византијског канона, док су у погледу стила примјетна извјесна одступања у смислу уплива западњачког, каснобарокног духа у композициони систем слике-иконе (ово се посебно односи на представе сцена из житија Св. Николе на поменутој престаној икони). Видљиве стилске неуједначености упућују на претпоставку да су зографу Василију, приликом овог рада, помагали и још неки иконописци, највјероватније његови синови Ђорђе и Христофор. Уопштено, код обраде ликова примјетан је изразити графицизам, односно јаче истакнут цртеж, док су пропорције фигура светитеља често неправилне са нарочито увећаним главама. Посебну драж Василијевом иконопису дају непосредан, скоро дјечије једноставан, цртеж и колористички склад у коме преовлађују топли тонови окер, мрке и црвенкасте боје. Међутим, избором одређених ријетких и необичних иконографских сцена или ликова, Василије Рафаиловић нам се открива као добар и теолошки образован познавалац византијске иконографије.

Из средине XIX вијека, односно 1864. године потиче иконостас који је за цркву Св. Саве урадио грчки иконопи-

сац Никола Аспиоти. Аспиоти је у наше крајеве дошао са Крфа, а свој сликарски траг оставио је на бројним иконостасима у Будви и њеној околини. Аспиотијево најпознатије дјело је иконостас у цркви Св. Николе манастира Прасквица који датира из 1863. године. Стилски, Аспиотијево сликарство одражава необарокне и класицистичке тенденције покушавајући да их усклади са строгим правилима византијске естетике. Ликовно дјело Николе Аспиотија представља занимљив вид прелаза византијске иконе у религиозну слику западњачке провенијенције које је, на жалост, до данас остало недовољно проучено и валоризовано.

Поред икона које се налазе на овим иконостасима у манастиру се налазе и иконе од којих ваља истаћи: икону са представом Св. Саве и Св. Симеона из 1795. године, икону Успења Богородице (није датирана), икону Богородице са Христом (рад В. Рафаиловића са краја XVIII в.), икону са представом Христа на престолу са Св. Јованом и Св. Маријом, са два архиђакона и још четири светитеља (крај XVIII в.) и икону са представом Св. пустињака Макариоса и Онуфриоса (итало-критска школа са краја XVI или поч. XVII в.) за коју се претпоставља да је дар неког поморца који је путовао у Италију или Грчку.

Својом знаменитом историјом, јединственим архитектонским склопом, вриједним сликарством и бројним умјетничким драгоценостима, манастир Градиште се издваја као необично значајан манастирски комплекс не само у Паштровићима, на Црногорском приморију, већ и на простору цијеле Црне Горе.

Луција Јелушић Ђурашковић

ЗЛАТНИК

Узалуд сам те чувао
Вандали су расковали кофер
На силу отворили шаку

Пре но обришу крв
И расточе време на твом лику

Запамти на трен
Жилице мога крвотока
Отиске јагодица
На ужареној пећи

Под жигом звери
У ливници новог века
У светлости
У белој рукавици
Мојих сузних очију се сети

Славомир Нишавић Саша

ЦРКВА ЈАЊА У ВЛАХУ СТАРОМЕ

Да ли је Ана, мајка Богородице дјеве Марије српска мајка Јања не може се са сигурношћу утврдити али нас много тога упућују на то да се ради о истој личности. Име Ана у српском народном језику, који се може назвати и епским језиком, исувише је кратко, сачињено само од два самогласника и једног сугласника, није било погодно за комуницирање „на даљину” односно за дозивање. Није тешко замислити како мајка са једног брда на друго дозива ћерку и закључити да се Ана одмах изгуби, нестане у једном даху док би „ооо... Анђелија, Живана или Јањо” одјекивало преко потока и ливада и допирало до позиване ћерке. Но, Ана иако непрактично име за српски народ очувало се у скоро сваком другом женском имену: **Јована, Ивана, Божана, Бојана, Гордана, Гроздана, Жељана, Драгана, Зорана, Љубана, Милијана, Росана, Светлана, Слађана, Снежана, Стана, Сузана, Тешана, Цветана...**

Многи научници - истраживачи српског народног живота бавили су се и проучавањем Култова код српског народа. Важно место међу тим култовима заузима мајка Јања као локални недатирани култ. По тим проучавањима Мајка Јања је заштитница сточара, националних јунака међу које су спадали и српски ускоци и хајдуци. Њен атрибут је био соко или соколица иза чега су настали многи топоними (Соколица планина код Пријепоља, Соко град поред Дрине и др.). Култ Свете Јање најочуванији је у подручју Старога Влаха што је и разумљиво када знамо да је Јања заштитница сточара, а Стари Влах чине побрђа од Романије преко Златибора и Златара све до Студенице.

Света Јања се у народу Старога Влаха очувала кроз три вида: у народним изрекама, народним песмама и у рушевинама цркава за које народ верује да су биле њој посвећене.

Име Јање се сачувало у три за сада познате изреке: Прву је забележио Милићевић и она се односи на Шумадију, где се каже: „Мене не сме нико мучити да му је мајка Јања.” Другу је забележио Леонтије Павловић и она се односи на ужички крај: „Мене нико не сме дирнути, па да му је Бог отац и мајка Јања”. Трећу је забележила ауторка овог текста а сачувала се у свакодневном говору Златибораца: „Неће му то успети (или поћи за руком) па да му је мајка Јања” а не ретко се употребљава

и као псовка уместо Божија мајка опсује се Света Јања сматрајући Јању за мањи грех.

У нашој народној епској поезији Јања се помиње на више места у улози митског бића виле. Најстарија песма са мноштвом митских елемената у којој се помиње Јања је **Богојављење**, коју је записао Вук Врчевић. У овој песми Бог отац жени свога сина Сунце са Јањом која у овој песми има улогу богиње месеца:

Кад освану и ограну сунце
Сунце свану те уграби Јању”

У песми **Марко Краљевић и Ђемо Брђанин** Јања се помиње као заштитница нашег националног јунака Марка, у улози не само крчмарице већ и улози видарице, која се разуме и у мађију. У вези са овом песмом, записаном у топлчком крају, не само да се помиње Јања већ и Јањина планина и крчма по којој је село Крчмаре добило име.

У песми **Јован и дивски старешина**, Јован тражи своју посестриму Јању да га, будући да је ослепљен, научи гуђети уз гусле како би се слеп прехрано. Значи Јања је песникиња а уз то зна и да пева и свира у гусле. У нашим млађим епским песмама које су везане за ускоке и хајдуке, Јања се појављује у истим улогама (крчмарице, видарице) али јој се не ретко име замењује са Мара. Вероватно се и песма **Има једна крчма у планини**, која се пева у српском народу од пре тридесетак година, односи на Јању јер се и у њој појављује крчмарица Мара.

У народној епској песми **Милош у Латинима**, кад му је показана велелепна црква, вероватно Св. Марка у Венецији, Милош са поносом набраја Немањића задужбине међу којима са нарочитим значајем помиње и **Цркву Јању у Влаху Староме**.

У народу Старога Влаха веома је распрострањено и врло јако веровање да су многобројне рушевине цркава које се зову црквине или мастирине (манастирине) биле некадашње цркве посвећене Св. Јањи. То је и појмљиво ако знамо да је Јања била заштитница сточара, а сточарство је овде вековима било главно занимање.

У самом проучавању култа о св. Јањи неопходно је било утврдити и локације цркава за које се верује да су биле њој посвећене.

У науци је усвојена подела Леонтија Павловића који износи укупно девет

локација ових цркава: У селу Брезови под Мучњем, у месту Доброселици, на десној страни реке Увца, рушевине манастира Ковиља (испод Кобиље планине), у селу Рутоши, на левој обали Увца, у селу Брескви, на Сињцу, у засеоку Увац код манастира Бање, у Старом селу, раније средњоречке општине и 9. у засеоку Кордок, раније средњоречке општине.

Као што се види три локације ових цркава везане су за реку Увац која црквом својом дужином протиче кроз „древно кнежевство Стари Влах”.

То је поред осталих разлога, био и додатни да се Народни музеј из Ужица, у чијој надлежности се налазе и ови крајеви, определи за њихово истраживање. Сада већ давне 1992. године сачињен је Пројекат под називом „На светим водама Лима” (назив позајмљен од професора Дерока, који је још пре Другог светског рата скренуо научној јавности пажњу на важан историјски значај овог подручја што и само име, под којим је публиковано текст, говори), за који су добијене сагласности и средства тадашњих републичких министарстава: Вера, Културе и Науке.

Формирана екипа Народног музеја из Ужица одлучила се за истраживања на реци Увцу као главној притоци Лима. Почетком јула 1993. године стигло се у село Клак у близини рушевина цркве која се налазила испод Јањине стијене у суседном засеоку Ребељ, на локацију која је већ у науци била утврђена. Поред сеоског пута, који је повезивао Ребељ са Клаком (прелазећи преко Увца без моста), изнад кога се диже потпуно окомита стена обрасла шумом, видела се бодљикава жица која је ограђивала мањи простор обрастао у високо дрвеће. Шуме се иначе у овим пределима не ограђују а мештани, који су се за наш долазак окупили, објаснише нам да су они то цркву оградили, да стока не улази! Приметили смо преко камења једну дрвену греду око које је била завезана марамица, једну кадионицу са остацима жара и ништа више. Знајући да се наш народ у тешким турским временима у недостатку цркава, као некад Стари Словени, умео молити и под храстом, у збеговима, чинило се да то може бити таква „црква”.

Прво се кренуло са рашчишћавањем терена, посечено је трње, шибље и остало ситно растиње. Остављено је крупно јаворово и јасеново дрвеће високо преко тридесет метара. Скинут је

површински део земље и указало се велико клесано камење. Више није било сумње, црква је ту. Са победоносним осмехом на лицу, мештани који су откопавали цркву, су говорили: „...знали смо ми да је то светиња, зато смо је и оградили... и онда су кренуле приче: „... па ми ту славио на Видовдан, сваке године други домаћин, од како смо почели да славио све нам је кренуло на боље, ... па почели смо 1973. или можда 1974. године, знаш оно кад је умрла Гроздина унука, јесте, јесте после тога.... Први је славио Сретен Гордић и мајка му Грозда..., на њиховом имању је црква.... ограђивали смо је, па зато што је греота да стока ту пасе, а и која би случајно ушла одмах би мањкала.. јесте ... па стока нам је, она која је пасла по манастирском имању често пропадала... зна се, како се не зна, шта је манастирско.. то се одувек зна, али фала Богу од како смо почели да „држимо” славу, све нам је кренуло на боље..” Тражили су попа да га питају па га нису нашли... „Видовдан су одредили... ма нека је из Ужица рекла Гроздиној ћерки, знаш оној што јој је девојчица умрла, јес, јес, удата у Грујовиће па живи у Ужицу, е њој је нека жена што је радила у Архиву рекла, да је у некој старој књизи прочитала да та црква слави Ђурђевдан а преслављава Видовдан... (са том женом, комшиницом Гроздине ћерке Миломирке је обављен разговор, радила је у ужичком Архиву као манипулант па је она приликом реинвентаризације књижног фонда у „некој књизи” то прочитала, али се не сећа у којој, да ова црква слави Ђурђевдан а преслављава Видовдан.”

Тек углавном прича о слави ове цркве је пала на плодно тле очајне мајке која је изгубила ћеркицу и која је имала потребу нешто да уради... слушајући од раног детињства приче о манастиру на чијем имању они живе, што се сматра за грех, ради чега им и стока мањкава, можда је ради тога и њена девојчица умрла... а и мајка Грозда стално прича о томе како она неће умрети док се „доле (у односу на њихову кућу црква се налази испод ње) нешто не уради...” (бака Грозда је рођена 1910. године и још је у добром здрављу, чека да се црква изгради па да и она оде Богу на истину.).

Тако те 1973. или 1974. године мештани засеока Ребељ одлуче да на Видовдан уведу славу код рушевина цркве испод Јањине стијене. Прве године је славио Сретен Гордић на чијем се имању и налазе остаци ове цркве. Те прве године пошто свештеника нису нашли да се са њим договоре, а сами су заборавили да Видовдан увек пада у петровдански пост, Сретенова женска чељад, (мајка Грозда, супруга Ранисава

и сестра Миломирка) припреме мрсну славу. Током наредне године уз консултације са локалним свештеником договоре се да убудуће праве колач и жито које носе у црква на прекадњу, да спреме посну храну и да држе славу по православним обичајима. Од установљења славе најчешће славу „држе” породица Сретена Гордића. Од 1973. од установљења славе па до 1988. године само су две године славили Петроније и Милош Гордић, Сретенови стричеви; 1988. године је славио Михаило, наредне његов брат Миломир Новаковић, а 1990., Јанко Пјановић па од 1991. славу поно-

стоји... све у свему, пошто су из црквене приправе и саме цркве повађена преко 30. метара висока стабла јасена и јавора што је остављено за рестаурацију, откопана је црква величине 9,30 са 6. метара и припратом од 2,30 метра. Обрађени камени блокови који су били растурени око цркве су прикупљени и без малтера поређани по странама цркве те је она добила свој првобитни изглед.

На основу изгледа цркве могло се закључити да је она подигнута у турско време, у другој половини XVI или првој половини XVII века. Такође се видело

Ломљење славског колача

во преузима Сретен Гордић све до 1999. године. Сећајући се тих дана испричали су да им је била најтужнија слава 1993. године (пре нашег доласка на истраживања) у најстрашнијој светској инфлацији која је задесила нашу земљу. Народ се од немаштине био повукао у куће па иако су они (Грозда, Сретен и Ранисава) сишли цркви и однели колач нису имали ским да га сломе те веле „срећом наиђе неки Оташевић, сасвим случајно те и то обавише”.

У току те, 1993. године у шуми испод Јањине стијене прво се указало растурено бело клесано камење. Дан за даном, под вештим руководством археолога, дошло се до зидова цркве, на чијој су унутрашњости били видни остаци фресака, до пода поплочаног белог каменом, три елемента мермерне часне трпезе, делови мермерних свећњака орнаментисани астралним симболима, делови гвозденог полиелеја, фрагмент стопе металног чирака, керамичка уљаница, више фрагмената керамичких посуда и крстионица на

да је прво запаљена па порушена, вероватно после Велике Сеобе крајем XVII века под Арсенијем Чарнојевићем, када су Турци из освете порушили и попалили скоро све што је било српско.

Из познатих разлога (огромне инфлације), о конзервацији и рестаурацији ове цркве није могло бити ни говора. Екипа Народног музеја и мештани села Клака и Рутоша, који су обавили овај посао, радила је скоро бесплатно јер се за тадашњу дневницу није могла купити ни паклица дувана. С тешком муком прикупљена су средства да се оно што је већ урађено заштити па је на дрвене стубове импровизирана настрешница и тер папир који су ову светињу чували све до септембра 2008. године. Мештани села Рутоша фамилије Гордић, Грујовић, Пјановић и др. преузели су бригу о овој настрешници. Кад би шта дотрајало сами су мењали а звали су телефоном разне институције за које су мислили да треба да конзервирају овај објекат.

Научна и остала јавност, преко средстава информисања који су пратили истраживања на овом локалитету, добили су многе информације па је и разумљиво што се интересовање за ове пределе повећало.

Наставило се и са славом на Видовдан. Најчешће славе Гроздини Гордићи, кад год се нико не пријави за домаћина они су ту да се традиција не прекине. Но појавили су се заинтересовани и из суседних села па су 2000, 01, 02, 03 славили Матијевић Радомир и Мандићи Реља и Ђоле из Радојине; 04. Видомир Ђирковић такође из Радојине, 05 први комшија цркве Драгољуб Пјановић, 06 Дејан Нијемчевић и 2007 Данијела Нијемчевић. Народ је палио свеће за изгинуле ратнике доле а за срећу горе, затим би домаћин славе богатим посним ручком послужио све присутне иза чега је наступало славље. Свирали су некад трубачи некада хармоникаши, у зависности од афинитета домаћина славе, али се без музике

Господин преосвећени владика милешевски, Филарет, градитељ и обновилац многих цркава у Милешевској епархији, нађе дародавца и за ову цркву. Док су преговори трајали главни архитекта општине Прибој радио је извођачки пројекат за ову цркву. Сви договори су обављени остало је само да владика утврди дан на који ће обавестити српски народ да почиње обнова храма. А тај дан је био 22. септембар, посвећен успомени на родитеље Богородице, **Јоакима и Ану или народну мајку Јању**.

По житијима светих, Јоаким и Ана, **родитељи Богородице дјеве Марије** нису имали деце ради чега су веома туговали јер се у то време неплодност у Јудеји сматрала срамотом па су и њихове непрестане топле молитве Богу биле разумљиве. Кад је Бог услишио њихове молбе и подарио им дете они су се заветовали да ће своје дете посветити Богу и служењу храму. Рођење Богородице се према речима св. Анд-

освануо леп дан. Село Рутоше са околним селима Радојином, Кратовом, Клаком, Сјеништима и др. а нарочито породица Грујовића, били су свечано узбуђени. Припремали су славу код цркве Јање (уобичајено име за овај храм). Небојша, млади пословни човек, данас ће да слави, заједно са својим комшијама, а сутра већ својим средствима почиње обнову цркве. Службу је са свештенством држао преосвећени Владика милешевски Филарет и благословио је почетак радова на овоме храму.

Дан освећења темеља или завршетка храма се од давнина пражује и прославља у нашем народу. Стога свештенство пажљиво одабира тај дан и он мора бити везан за живот свеца коме се храм посвећује. Тако је свештенство Милешевске епархије са својим Владиком осветило темеље и почетак радова на овој цркви у дан посвећен **Успомени Јоакима и Ане - народне мајке Јање** и тим чином одредило славу овог храма. А Видовдан, слављен овде скоро четири деценије, запитаће се неко, па биће слављен и даље као и до сада. Народни скупови поред цркава и молитве са свештенством су на радост и народу и Господу и никад их није много.

Уважени гост на овој свечаности била је и наша деведесетосмогодишња бака Гроза којој је вера помогла да савим крепка пешке сиће од своје куће, а једина јој је жеља да доживи и освећење завршеног храма...

После службе, писак трубе увачким кањоном обзанио је Старовлашанима радосну вест, чекану неколико векова, да обнова храма испод Јањине стијене сутра почиње. За дан – два, захваљујући савременим комуникацијама, за ову обнову се сазнало на свим меридијанима, баш како каже наша народна пословица: „Добар глас се далеко чује”.

Црква Јања после археолошких ископавања 1993. године

више није могло. Тако је Видовдан под Јањином стијеном постао култни дан на који су Старовлашани, расути по свим просторима бивше нам земље, пристизали да присуствују овој свечаности, да обиђу своје напуштене куће, остареле родитеље и да се сретну са рођацима.

Распад Југославије, формирање нових држава у њеним оквирима, оставили су неизбрисиве трагове на све сегменте нашег друштва. Ко је могао мислити о обнови цркве у Староме Влаху кад су на Београд и на читаву нашу Србију падале бомбе?! Српски народ у свету познат као веома трпелив и то сачека и дође та срећна 2008. година.

рије Критског може сматрати за почетак хришћанских празника. Званично увођење празника **Рођења Богородице** приписује се цару Маврикију који је владао од 582 до 602. године. Идућег дана иза Рођења пресвете Богородице празнује се **успомена Јоакима и Ане**. Овај дан је посвећен Богоричиним родитељима или како се код појединих делова српског народа каже Христовом деди и баби и назива се Аћимана (Аћим-Јоаким) или Ђимијана. Овај празник је заветни дан неких села или крсно име појединих српских родова.

Тако је 22. септембра 2008. године на празник успомене Јоакима и Ане

Боса Росић

РУЧАК ДЕТИЊСТВА

Пуши се бакрач пуре
звече кашике о ћасу и зубе
оркестар чељади округле синије

Око огњишта лари и пенати
чувају посан живот
Грми
До следеће синије ми ћемо порастати

Петар Шелога

МОЛИТВА ЗА ПОЉА

... Сасред зоре саградићу цркву
Темељ ћу јој од мерммер камена
А зреде ћу дрво шимширово
А сљеде ћу дрво шамбурово ...

Народна њесма

Из историјских извора познато је да је монах Теодосије у XIV веку, описујући живот светог Саве, забележио: «Друге многе цркве мале и велике сазида Свети докле је био архимандрит у Студеници, не само камене него и дрвене да се на сваком месту његове државе Бог слави.»

И данас се у усменом предању може чути како је свети Сава рекао да цркву и од дрвета треба направити ако нема других могућности. У селима се вековима чува и одржава сећање на умне поуке светог Саве па, услед немаштине и немогућности да своју богомољу заодене монументалношћу и раскошним украсима, народ подиже скромне брвнаре налик својим кућама користећи материјал из окружења и умеће наслеђено од предака.

У историјски неповољним условима, у време када је било забрањено зидање цркава, српски народ је кришом градио мале дрвене цркве, дубоко у горама, у беспућима и на најскровитијим местима. Градио их је на брзину, мобом, а када наиђе зло време, исто тако, на брзину, премештао на друго место. Непријатељу је објашњавао да су је саме виле саградиле, или је сама од некуда долетела. Иако су приче којима су се бранили, или само покушавали да се бране, биле дирљиво наивне, значај сеоских цркава је био врло велики и врло озбиљан. Читав друштвени живот села одвијао се управо око цркве. Ту су се одржавали зборови и сабори, ту су подизани народни устанци. Око цркава су сахрањивани највиђенији људи. Ту се светковало и туговало. Оне су биле његова насушна потреба и најјаче упориште његовог духовног и националног бића.

Цркве брвнаре су грађене као и куће, само веће и лепше. Унутрашња подела простора је одговарала зиданим црквама, са припратом, наосом и олтарским простором, вишеугаоног или полукружног облика и засведеном таваницом. Финих пропорција, високих кровова, са препуштеним стрехама, уметнички обрађеним вратима, тремовима, дуборезбареним и бојеним орнаментима, ове цркве су најсрећнији спој религије, народног градитељства и народне уметности.

Често, насилно рушене и паљене, оне нису биле дугог века. Цркве брвна-

ре које се сада налазе на територији Србије, грађене су у XVII, XVIII и XIX веку. Деветнаести век је обележен градњом нових цркава брвнара, али и обновом старих. Иако су те обнове добро дошле, иако су учиниле да дрвене сеоске цркве доживе садашње време, оне су често и измениле њихове првобитне облике. Преобликовани су кровови, додавани тремови или су постојећи смањивани. Па иако се, по натписима, незнатним сачуваним фрагментима или историјским изворима, зна да су многе цркве брвнаре подигнуте током XVII или XVIII века, прави печат дале су им обнове изведене током XIX века.

Црква у Мрсађу

Једна од цркава брвнара, грађена осамдесетих година XIX века, по много чему особена и различита, налази се у селу Мрсађу, недалеко од Краљева. Како је настала у слободној земљи, није морала да буде скривена. Постављена је у близини пута, видљива и приступачна са свих страна, како би народ рекао - као на длану. И као грађевина ова црква се разликује од осталих. Није склопљена од брвана већ од шаховаца, дасака посебно профилисаних ивица, униганих у три хоризонтално постављена поља, налик затвореним доклатима на старинским кућама.

За скромну цркву брвнару у Мрсађу везана је легенда која казује да се једног давног лета, после олујне кише која је уништила легину, из облака појавила вила и поручила ојађеном народу да сагради цркву. Народ је одмах потом од дрвене грађе саградио цркву и посветио светим апостолима Петру и Павлу, јер се они светкују током летњих

месеци, управо у време када су кише најопасније за житородна поморавска поља. У жељи да црква што лепше изгледа, наручили су мајстора да је целу, унутра и споља, ослика. Мајстор, човек из народа, можда баш из тог краја, сликајући цркву, носио је у души та иста поља и мислио на људе који ту живе.

Таванице су украшене тракастим орнаментима, бојеним жутом, зеленом, мрком, плавом и црвеном бојом. Ређао је боје какве има зрело жито, као трава, као земља, као небо и као сунце. На косницима и дирекцима, налазе се орнаменти који подсећају на шаре са ћилима. Олтарски простор је украшен, по-

ред тракастих орнамената, и црвеним булкама које цветају у зредом житу. Доње зоне зидова личе на тканине простирке, а горње неодољиво подсећају на разастрта тканина платна од којих су шивене народне ношње. На исти начин је црква и споља украшена, али без цветних мотива. Ћенарка, украсна даска на стрехи, изрезбарена је тако да изгледа као да је јато ластва опасало цркву. Нешто доминантнија плава боја, која је нарочито уочљива споља, одраз је времена у ком је црква настала. Плава боја, у народу веома цењена и сматрана „краљевском“, до које се врло тешко долазило, када је једном постала народу приступачна, радо је и често коришћена.

Тако ведра, пуна колорита и светлости, црква у Мрсађу је народна богомоља, али и песма и усрдна молитва за житородна поморавска поља.

Рагмила Павићевић Појковић

МОНАСТИРСКА ЗВОНА У ПРИДВОРИЦИ

У јесен 2007. године уз допуштење и благослов жичког владике Хризостома, црква Св. преображења Господњег у Придворици постала је мушки манастир. По причи из прохујалих векова, која и данас живи у народу, црква је изграђена на остацима некадашњег женског манастира, а место у непосредној близини цркве познато је као Ђелије. Спомињало се да су монахиње израђивале тканине којима се свет дивео. Владимир Петковић, велики зналац средњевековне уметности, својевремено је написао да се *Придворица сјомиње у Немањиној повељи дајој монахињу Сјуденици као боравишће монахиња, што значи да је у време оснивања Сјуденице, Придворица већ*

19 км. Ова деоница пута биће скоро асфалтирана.

Међу Придворичанима, с колена на колено, са поносом се преноси предање о настанку цркве: На двору Стефана Немање био је неки високодостојник, придворник, који га је верно служио, *дворео ђа и њредворео*, па га једног дана Немања упита како да га награди. А он затражи одобрење да и сам сагради задужбину. И даде му да иде уз реку Студеницу и на zgodном месту зида цркву. Придворник цркву изгради на месту на коме се и данас налази, али је за две стопе била већа од манастира Студенице. Наљути се на то Немања и завади са придворником. За неко време прође га љутња па у знак помирења, заједно са

не речица Јастребац; са оближњих брда сливају се мали потоци, на косама збратамиле се сеоске куће, а црква својим најмаркантнијим делом *гледа на бански њуш* који иде од врха Градине. Наши познати истраживачи сматрају да је рађена у духу *Рашке школе*, а време градње датују на крај 12. или сами почетак 13. века. Није познат њен првобитни изглед. Обнављана је у 16. веку. Другу обнову започео је прота Михаило Поповић 1850. године. Смрт га је преграбила тако да није дочекао крај обнове. Сахрањен је у црквеној порти. Највећи радови на обнови изведени су 1969. године.

Академик Војислав Кораћ публиковао је у Рашкој баштини 1975. године досад најзапаженији рад о цркви: *Место Придворице у Рашкој архиепископији*. Завршне реченице помало звуче пријајеном научничком сетом и жалом: *Иако нејошњуна, измењених облика, зајонејна њо насјанку, Придворица је вредан део оног ђрадишњеског фонда што је насјао као израз живој и зналачки усмереног насјојања да се културним радом обележе њочеци њрвог самосјалног живојта њадашње Србије. Придворици се не могу врашшш све њрвојшине вредносшш: њодаци о сликарсшшву су нејоврашшо изђубљени, несшшли су делови њрвојшине ђрадишњеске целине. Али, и шаква - данас у замшшљеној, идеалној реконсшшструкцији, сушра исшшшана и уређена до краја - Придворица множо значи у мозаику раној рашкој ђрадишњесшшва, смело осшшварених облика на средокрашши визаншшијске и романичке уметносшши.*

У летопису цркве стоји да је у једном њеном дугом периоду највише свештенослужитеља било из породица Поповић и Протић, које су, каткад, користиле оба презимена. Најдуже је служио Михаило Поповић који се на црквеним протоколима потписивао као: *мудри њројојереј Сшшаровлашки и Сшшуденички, њомесни и досшшојни њарох ове свешће цркве*. Уживао је велики углед у народу. Његови синови Јосиф и Никифор Протић, такође су били свештеници. Јосиф је служио од 1851. до 1881. године.

Ново, манастирско, доба цркве започето је одређивањем свештенмонаха Јоаникија за настојатеља. До оснивања братства започета је изградња конака. Јоаникије (у световном животу Нинослав Радош, свршени инжењер агрономије), који је у најбољим годинама, са много воље и самоодрицања започиње нови период надајући се још већем сјају доскорашње цркве у Придворици.

Манастир Придворица

била усшшројена као манасшшир. Пишући о манастиру Ковиљ, Радомир Станић је поменуо манастир Придворицу као *најважшшији кулшшини ценшшиар моравичког Сшшарог Влаха, који је имао значајну улогу у развоју монашшшва овог краја*.

Сва досадашња сазнања упућују на недвосмислен закључак да је Придворица најстарије село у моравичком крају, а Стојан Обрадовић у свом *Ошшсанију окружја ужичког* из 1858. године пише: *у њему се наоди особшшшш древносшшш, а најважшшија је црква Придворица, која је кад и Сшшуденица зидана*. На старину села указују и називи засељака и других локалитета: Градина, Деспотовица, Бановац, Јеринин град, Царевац... Село се налази на рскршћу путева према Ивањици, Рашки и Краљеву и од манастира Студенице удаљено је

придворником, саграде између својих задужбина нову цркву. Било им мило измирење па место назваше Милићи. Предање каже да је по том Немањином придворнику Придворица добила име.

Помиње се црква у Придворици и у народној песми *Ошшш зидање Раванице*, коју је Вук унео у своју другу књигу песама. Народни певач набраја задужбине које су подигнуте у далекој прошлости, па каже:

*Ђураћ ђради Ђурђеове сшшуйове,
Свешши Пешшар бијелу Пешшрову,
Краљ Симеун Сшшуденицу цркву,
а слуђа му цркву Придворицу.*

Црква је изграђена на месту које плени својом лепотом. Налази се на западном крају села на заравни: с јужне стране тече река Студеница, а са запад-